

MASARYKOVA UNIVERZITA

Pedagogická fakulta

Katedra speciální pedagogiky

Využití SignWritingu ve výuce znakového jazyka

Diplomová práce

Brno 2012

Vedoucí práce:

PhDr. Lenka Hricová, Ph.D.

Vypracovala:

Bc. Jana Padělková

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou diplomovou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných literárních pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Souhlasím, aby práce byla uložena na Masarykově univerzitě v Brně v knihovně Pedagogické fakulty a zpřístupněna ke studijním účelům.

V Brně dne.....

Poděkování

Děkuji vedoucí diplomové práce, PhDr. Lence Hricové, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a trpělivost při osobních konzultacích a také za korekturu překladu.

Obsah	
ÚVOD	5
1 JAZYK A JAZYKOVÁ KOMUNIKACE	7
1.1 Vymezení pojmů komunikace, řeč, jazyk.....	7
1.2 Jazyková komunikace mluvená a znaková (vokální a nevokální).....	7
1.3 Hlavní rysy přirozeného jazyka	8
1.4 Jazyková komunikace písemná a způsoby písemného záznamu jazyka.....	10
2 ZNAKOVÉ JAZYKY	12
2.1 Základní definice znakových jazyků a českého znakového jazyka	12
2.2 Historie a výzkumy znakových jazyků	13
2.3 Český znakový jazyk	16
2.4 Základní rysy českého znakového jazyka.....	17
3 MOŽNOSTI ZÁZNAMU ZNAKOVÝCH JAZYKŮ	20
3.1 Zapisování znakových jazyků v minulosti.....	20
3.2 Základní možnosti záznamu znakových jazyků	20
3.3 Notační systémy	23
3.4 Notační systém SignWriting	25
4 VYUŽITÍ SIGNWRITINGU VE VÝUCE ZNAKOVÉHO JAZYKA	29
4.1 Cíle výzkumu a metodologie	29
4.2 Analýza dat získaných z rozhovorů	30
4.3 Analýza názorů na SignWriting z pohledu studentů speciální pedagogiky	41
4.4 Shrnutí získaných dat a doporučení pro speciálně pedagogickou praxi	51
ZÁVĚR	54
SHRNUTÍ	56
SUMMARY	57
LITERATURA	58
SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK	62
SEZNAM PŘÍLOH	63
PŘÍLOHY	

ÚVOD

Na myšlenku sestavení diplomové práce na téma *Využití SignWritingu ve výuce znakového jazyka*, jejímiž přílohami budou překlad a úprava německé knihy S. Wöhrmanna „Handbuch zur GebärdenSchrift“ (učebnice) a nový didaktický materiál pro výuku SignWritingu, nás přivedla skutečnost, že v České republice dosud chybí kvalitní materiály pro výuku tohoto notačního systému. Tato skutečnost je možná jedním z důvodů, proč u nás není SignWriting příliš rozšířen.

Sama mám sluchové postižení a v komunikaci často používám znakový jazyk. Narazila jsem na obtíže, když jsem si chtěla ve znakovém jazyce napsat nějakou poznámku nebo nově naučený znak. Neměla jsem k tomu žádný systém, který bych mohla použít. Teprve, když jsem se seznámila se SignWritingem, uvědomila jsem si, že tento systém je pro zápis znakového jazyka velmi vhodný. Po lepším poznání a osvojení si základů tohoto notačního systému, který se mi velmi zalíbil, jsem dospěla k rozhodnutí, že se pokusím prostřednictvím diplomové práce SignWriting více rozšířit do povědomí neslyšících lidí a osob, které s neslyšícími pracují.

Diplomová práce se zabývá notačním systémem SignWriting jako jednou z možností zápisu znakových jazyků. Teoretická část diplomové práce je zaměřena na objasnění základních pojmů a na jazyk. Popisuje znakové jazyky jako plnohodnotý a přirozený způsob komunikace. Poté seznamuje s různými typy notací znakového jazyka a nejvíce se zaměřuje na notační systém SignWriting, který je pro práci s těžceji. V praktické části jsou rozebírány názory a pohledy různých skupin osob na tento notační systém, včetně názorů studentů speciální pedagogiky. Nedílnou součástí diplomové práce jsou i přílohy. Jednou z příloh je část přeložené německé knihy Stefana Wöhrmanna, která je vlastně učebnicí SignWritingu v Německu. Kniha je doplněna různými cvičeními s přizpůsobením pro český znakový jazyk. Další přílohou je pak sesbíraný a upravený didaktický materiál pro výuku SignWritingu, který může být inspirací pro učitele, kteří mají zájem učit tento systém své žáky.

Autor knihy „Handbuch zur GebärdenSchrift“, Stefan Wöhrmann je psycholog a učitel neslyšících žáků v Osnabrücker. SignWritingem se zabývá již několik let, od té doby, kdy získal kontakt na zakladatelku SignWritingu Valerii Suttonovou. Díky ní se tento notační systém naučil a zavedl jej při výuce neslyšících dětí v Německu. Stefan Wöhrmann obohatil SignWriting o zápis mluvních obrazců a tento vytvořený systém

nazval v němčině GebärdenSchrift (s velkým písmenem uprostřed slova, podle vzoru amerického originálu) a vyhotovil databázi s cca deseti tisíci symboly v SignWritingu. SignWriting pomáhá neslyšícím dětem naučit se číst, psát, mluvit, používat znakový jazyk a rozumět. Díky němu je totiž možné žákům nabídnout nejen bilingvální výuku, ale i bilingvální zápisy. Zvláštní výhody SignWritingu vidí Stefan Wöhrmann v šanci zapsat rychle a bez obtíží nově vytvořené nebo jemu dosud neznámé znaky, speciální odborné znaky, jména zemí nebo osob. Dokonce se dají přesně vystihnout i rozdílné styly znakování různých mluvčích, poetické vyjádření mluvčího apod. Není potřeba využívat film, SignWriting umožňuje bez jakýchkoliv jiných technických pomůcek poetické kusy ve znakovém jazyce zaznamenat a bez potíží znovu přečíst.

Je už zřejmé, že využití SignWritingu není v žádném případě omezeno na využití ve školách pro sluchově postižené. Ve skutečnosti dostáváme s tímto notačním systémem výbornou možnost zachytit znakový jazyk ve všech formách a oblastech využití vhodným písemným zápisem. Usiluje se o kombinaci natočeného přednesu ve znakovém jazyce (video) a z toho odvozeného přepisu v SignWritingu (kniha).

Stefan Wöhrmann své poznatky shrnuje do knihy. Část českého překladu s úpravami pro český znakový jazyk si můžete prohlédnout v přílohách práce. Zbývající část bude dokončena v srpnu 2012. V případě zájmu o kompletní přeloženou knihu prosím kontaktujte mě nebo vedoucí této diplomové práce, 251265@mail.muni.cz nebo 79581@mail.muni.cz.

1 JAZYK A JAZYKOVÁ KOMUNIKACE

1.1 Vymezení pojmů komunikace, řeč, jazyk

Pojem **komunikace** (z latiny *communicatio*) můžeme chápat jako sdělování, přenos, spojování, společenství, participace. J. Klenková (2006, s. 25) definuje komunikaci jako „*obecně lidskou schopnost užívat výrazové prostředky k vytváření, udržování a pěstování mezilidských vztahů*“. Komunikaci můžeme v obecné rovině chápat jako složitý proces výměny informací. Díky komunikaci se rozvíjí osobnost člověka a komunikace má velký význam v mezilidských vztazích. Schopnost komunikace je řazena k nejdůležitějším lidským schopnostem.

Řečí lidé sdělují své pocity, přání a myšlenky. Jedná se o specificky lidskou schopnost. Řeč je také definována jako „*vědomé užívání jazyka jako složitého systému znaků a symbolů ve všech jeho formách*“ (Klenková, J. 2006, s. 27). Schopnost řeči není vrozená, každý člověk má však při narození určité dispozice k jejímu uchopení, které se rozvíjejí až při styku s mluvícím okolím.

Řeč je výkonem individuálním, naproti tomu **jazyk** je jevem a procesem společenským. Oba pojmy však spolu úzce souvisí. Jak uvádí J. Klenková (2006), aby mohl člověk promluvit česky (řeč) musí česky umět (jazyk). J. Hrbáček (1999, s. 5) definuje pojem jazyk takto: „*Jazyk je soustava zvukových (druhotně psaných) dorozumívacích prostředků zvukové povahy, schopná vyjádřit v promluvách veškeré vědění a představy člověka o světě a jeho vlastní vnitřní prožitky*“. Existují jazyky přirozené i jazyky umělé (např. esperanto), které vlastně nejsou jazyky, ale jen uměle vytvořenými systémy. J. Hrbáček (1999) uvádí, že jazyk je nejdůležitější nástroj lidské komunikace a komunikace je hlavní funkce jazyka. Výzkumy, které doložily, že znakový jazyk je opravdu jazyk, dokazují, že se nemusí vždy jednat jen o prostředky zvukové povahy (viz dále).

1.2 Jazyková komunikace mluvená a znaková (vokální a nevokální)

Asi před 50 tisíci lety bylo vynalezeno písmo a od té doby dostala jazyková komunikace vedle mluvené formy ještě další formu – písemnou (psanou). Nejedná se o

dva jazyky, ale o dvojí druh komunikace jedním jazykem. Při zachycení promluvy písmem není úkolem zobrazovat přesně zvukovou stránku jazyka, ale zprostředkovat rychlé a snadné porozumění obsahu projevu. Jak uvádí J. Hrbáček (1999), z grafické realizace vyplývá **dvojrozměrnost** písemné řeči. Oproti tomu mluvená řeč se neustále odvíjí pomyslným směrem v čase a je **jednorozměrná**. Výhodou zápisu řeči je to, že v psaném projevu se může čtenář snáze orientovat a může se vracet k místům, kterým nerozuměl. Naproti tomu posluchač mluveného projevu je závislý na tom, jak rychle mluvčí pronáší svoji výpověď, nemůže ho předběhnout ani se za ním opozdit.

Také při psaní má autor více času na promýšlení, co chce všechno příjemci sdělit, na formulaci myšlenek, a to vede ke snaze o stručnější a přitom přesnější a obsažnější podání. Písemná řeč je analytičtější forma realizace než řeč mluvená. Písemný text je trvalý produkt, který je možné konzervovat.

1.3 Hlavní rysy přirozeného jazyka

Pokud chceme začít srovnávat dva jazyky, musíme se nejdříve zamyslet nad tím, co mají společného. Jistě sem patří hlavně to, že slouží k mezilidské komunikaci. Ale k prostředkům mezilidské komunikace můžeme zařadit i např. semaforey. Nemůžeme však srovnávat strukturu „semaforové“ komunikace s komunikací třeba v japonštině. Jiné je zde především to, že český jazyk, japonština nebo český znakový jazyk jsou jazyky přirozenými. Komunikace např. prostřednictvím piktogramů, kouřových a světelných signálů nebo výše zmíněného semaforu může být založena na některém z přirozených jazyků, ale sama nenaplňuje základní rysy přirozených jazyků definovaných jazykovědou, nemůže být tedy přirozeným jazykem (Servusová, J. 2008).

P. Slánská Bímová, L. Okrouhlíková (2008) uvádějí, že rysů přirozeného jazyka existuje celá řada. Základních je však pouze šest: systémovost, znakovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historičnost.

1. **Systémovost** – poukazuje na to, že jazyk má svoje pravidla, svoji povahu (soubor jednotek a vztahů mezi nimi). Jazykovému systému jsou připisovány tři základní vlastnosti:

- a) *Hiearchičnost* znamená uspořádanost jednotek tak, že jednotky nižšího řádu tvoří součást jednotky vyššího řádu. Za nejmenší jednotku jazyka je považován morfém. Morfém se sice skládá z ještě menších částí - fonémů, ale ty samy o sobě nenesou význam. Spojením fonémů vzniká morfém, spojením morfémů vzniká lexém, lexémy se skládají do vět, věty tvoří text.
- b) *Anizotropie* (nesourodost) je vlastnost všech systémů, vytvářených člověkem a znamená, že jednotky systému se musí od sebe dostatečně lišit, aby byl lidský mozek schopen je vnímat.
- c) *Lineárnost* je vytváření řetězce fonémů, jejichž pořadí je závazné. Nemůžeme je zaměnit, aniž by došlo k zaměnění celku. Například slovo „div“ se skládá ze tří fonémů: d-i-v. Při zaměnění pořadí získáme v jednom případě jiné české slovo „vid“, v ostatních případech jde jen o shluky fonémů, které nenesou žádný význam: idv, ivd, vdi.
2. **Znakovost** je povaha jednotek, kterými je jazyk jako systém tvořený. Znak je něco, co zastupuje něco jiného na základě společné zkušenosti účastníků komunikace.
3. **Dvojí členění** znamená, že v souvislém proudu řeči můžeme vyčlenit jednotky nesoucí význam (tj. slova/znaky/morfémy) = *první členění* a poté je možné tyto jednotky analyzovat na ještě menší části, které už význam samy o sobě nenesou, ale mohou jej rozlišit (tj. fonémy) = *druhé členění*.
4. **Produktivnost** je existence určitého omezeného souboru prostředků a omezeného počtu pravidel, která lze různě kombinovat a vytvářet tak stále nová a nová spojení. Fonologická jazyková rovina obsahuje obecně, napříč všemi známými jazyky, asi 11 až 70 jednotek (fonémů). Spočítat všechny možné kombinace, které se dají v konkrétním jazyce utvořit, by byl nadlidský úkol.
5. **Svébytnost** je vlastnost jazyka, pomocí níž můžeme vystihnout i věci, které neprobíhají zrovna v aktuální přítomnosti. Jsme schopni vyjádřit minulost,

budoucnost, podmínku a můžeme hovořit i o věcech, které ve skutečnosti neexistují nebo jsou vzdáleny, apod.

6. **Historičnost** znamená, že každý přirozený jazyk se postupem času mění a není stále stejný. Změny však neprobíhají náhle nařízením, jako je tomu v umělých systémech (např. dopravní předpisy), ale přirozeně v průběhu času. Rozlišujeme zde *ontogenetický vývoj* (dítě, které se učí mluvit, si postupně vytváří konkrétní mateřský jazyk) a *fylogenetický vývoj* (jedná se o vývoj jazyka v dějinách lidstva, naši předci mluvili jinak než my a naše děti budou také mluvit jinak).

F. Čermák (1997) uvádí ve své publikaci jazykové univerzálie, které jsou společné pro všechny přirozené jazyky:

1. *Každý přirozený jazyk disponuje 10-70 fonémy.*
2. *Každý přirozený jazyk využívá prostředků deixe.*
3. *Každý přirozený jazyk je schopen vyjádřit množství prostředky kvantifikace.*
4. *Každý přirozený jazyk používá relační (gramatická) slova bez vlastního významu, vlastní jména (propria).*
5. *Ve všech jazycích má věta dvoučlennou stavbu (tj. podmět – přísudek).*

Čeština i český znakový jazyk samozřejmě disponují všemi těmito univerzáliemi také, pokud odhlédneme od dílčích univerzálních rysů přirozených jazyků, které jsou vázané na audio-orální kanál mluveného jazyka, jako například to, že ze zmiňovaných 10-70 fonémů musí být vždy alespoň dva vokály (samohlásky) (Servusová, J. 2008).

1.4 Jazyková komunikace písemná a způsoby písemného záznamu jazyka

F. Čermák (1997) rozlišuje ve své publikaci tři různé způsoby záznamu fonému na úrovni grafému, tj. v písmu:

1. Jednoduchý – základní znaky latinky, azbuky, řecké abecedy apod.
2. Diakritický – základní znaky latinky jsou doplněny několika typy dodatečných znamének. Znaménka se mohou nacházet nahoře, dole, popřípadě i uvnitř

základních znaků. Patří sem například čárka, obrácená čárka, háček, kroužek, dierze apod.

3. Spřežkovitý – kombinace základních znaků latinky pro jediný foném. Příkladem je v českém jazyce *ch*, v němčině *sch*, *tsch*, v polštině *dz*, *cz*, *rz*, atd.

Mezi způsoby zápisu mluveného jazyka se řadí i další, které nejsou známy každému člověku. Může se jednat o různé šifry nebo kódy, které se často využívají v armádě ve snaze o zachování výlučnosti sdělení, tajemství. Bylo také vynalezeno několik systémů těsnopisu, který slouží pro účely rychlého zaznamenávání mluveného jazyka. V psaném textu se také užívají různé zkratky u dlouhých nebo víceslovných názvů. Pro potřeby nevidomých osob bylo vyvinuto Braillovo písmo, které je tvořeno různými konfiguracemi šesti bodů, vyvýšených nad plochu papíru. F. Čermák (1997) se ve své publikaci zmiňuje o odezírání znakového jazyka neslyšících jako o druhu neběžného čtení.

Shrnutí

Komunikace je pro každého jedince velmi důležitá. Může být dvojího druhu – mluvená a písemná. Nejdůležitější nástroj lidské komunikace je jazyk. Každý jazyk, aby mohl být uznán skutečně jako plnohodnotný, musí splňovat šest základních rysů přirozeného jazyka: systémovost, znakovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historičnost. Písmo bylo vynalezeno asi před 50 tisíci lety a v současné době máme tři různé způsoby záznamu fonému v písmu (jednoduchý, diakritický a spřežkovitý).

2 ZNAKOVÉ JAZYKY

2.1 Základní definice znakových jazyků a českého znakového jazyka

Podle A. Macurové (2008) se každý znakový jazyk odlišuje od mluveného jazyka na první pohled způsobem přenosu materiálního nositele znaku (toho, co lze vnímat smysly). Mluvený jazyk využívá „audio-orálního“ kanálu, „mluví“ se a „slyší“, naproti tomu komunikace neslyšících se odehrává v kanálu „vizuálně-motorickém“, znakový jazyk se „vidí“ a „ukazuje“. Tyto dva jazyky se tedy od sebe liší už svým způsobem existence, znakový jazyk není založený na zvuku, ale na tvaru a pohybu, není vnímán sluchem, ale zrakem.

K. Redlich (2003) zdůrazňuje, že znakové jazyky nejsou mezinárodní. V každé zemi existuje specifický národní znakový jazyk, který je odlišený od jiných národních znakových jazyků. Národní znakové jazyky mají pouze určité společné rysy, ale každý národní znakový jazyk je jiný.

J. Hrubý (1997) uvádí, že díky existenci znakového jazyka byla vytvořena kulturní a jazyková menšina Neslyšících (s velkým počátečním písmenem). Neslyšící jsou menšinou, kterou spojuje historie, podobné osudy a problémy, a často i společní vnější nepřátelé. Tuto menšinu stmeluje velmi snadná komunikace mezi sebou navzájem a naopak velmi nesnadná komunikace a tisíce každodenních nedorozumění s vnějším světem slyšících, proto bývají považováni za jednu z nejsoudržnějších menšin.

V naší republice je používán český znakový jazyk, který je v zákoně o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob definován: „*Český znakový jazyk je základním komunikačním systémem těch neslyšících osob v České republice, které jej samy považují za hlavní formu své komunikace. Český znakový jazyk je přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu. Český znakový jazyk má základní atributy jazyka, tj. znakovost, systémovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a je ustálen po stránce lexikální i gramatické.*“ (Zákon o komunikačních systémech

neslyšících a hluchoslepých osob, č. 155/1998 Sb., ve znění pozdějších předpisů 384/2008 Sb. a 423/2008 Sb.)

2.2 Historie a výzkumy znakových jazyků

O minulosti a vývoji znakového jazyka je možné se dozvědět převážně z historických pramenů popisujících organizované vzdělávání neslyšících dětí. Do této historie se nepopíratelně zapsal francouzský kněz a učitel neslyšících dětí, **Abbé de l'Épée** (1712-1789), který do školy v Paříži zavedl znakový jazyk. J.Hrubý (1997, s. 54) uvádí, že „*l'Épée byl přesvědčen, že znaky, které si neslyšící vytvářejí, jsou jejich mateřským jazykem, jenž má v jejich vzdělávání nezastupitelnou úlohu. Pokoušel se tyto znaky rozvinout do dobře propracovaného systému. Nikomu nebránil, aby neslyšící učil artikulaci (sám ji učil také a vymyslel mj. i řadu geniálních logopedických pomůcek), byl však přesvědčen, že neslyšící mohou plnohodnotně myslet ve znacích.*“

Jak uvádí P. Slánská Bímová, L. Okrouhlíková (2008), již v 18. století začal spor o to, jestli by se při výchově a vzdělávání neslyšících dětí mělo znakovat nebo ne a tento spor ve své podstatě trvá až dodnes. Podle tehdejších lingvistů postrádaly znakové jazyky základní jazykové atributy: audio-orální povahu, dvojí členění, arbitrárnost, lineárnost. Byly proto považovány za soustavu nahodilých gest bez gramatiky.

A. Macurová (2008) poukazuje na to, že lingvistika 20. století byla velmi ovlivněna názory jazykovědce F. de Saussura, který zdůrazňoval arbitrárnost a dvojí členění jako konstitutivní rysy každého přirozeného jazyka. Proto komunikační prostředky neslyšících nemohly a nebyly považovány za jazyk, protože je lidé bez znalosti věci považovali za prostředky ikonické a dále nerozčlenitelné (Sapir, E. 1921; Bloomfield, L. 1933, In Macurová, A. 2008).

A. Macurová (2008) také vysvětluje, co to arbitrárnost a ikoničnost jsou (dvojí členění je vysvětleno výše). **Arbitrárnost** znaku znamená, že neexistuje žádná spojitost nebo příčinný vztah mezi významem znaku a jeho formou. Například není žádný důvod pro to, aby velké chrochtající zvíře bylo označováno právě jako *prase*, v Anglii *pig*, ve Francii *cochon*, v Německu *das Schwein*, ve Španělsku *cerdo*, apod. Všechna tato označení jsou pro stejné zvíře. **Ikoničnost** je opakem arbitrárnosti, zde existuje podobnost mezi významem a formou, patří sem například česká citoslovce *žbluňk* a

kokokodák, protože jsou podobná skutečným příslušným zvukům. Ve znakovém jazyce můžeme uvést příklady jako např. *dům, stůl, květina* apod.

Podle L. Bloomfielda (1933) tak v první polovině 20. století převládá názor, že komunikace neslyšících je srovnatelná například s posunky mnichů, kteří složili slib mlčení, s gesty neapolských přístavních dělníků nebo s dorozumíváním indiánů. A. Macurová (2008) uvádí, že dokonce ještě v 60. letech 20. století bylo pro lingvisty nepřestavitelné, že by lidské bytosti mohly vyvinout komplexní komunikační systém, který se nebude „mluvit“ a „poslouchat“.

Teprve v roce 1960 byla publikována průkopnická studie amerického lingvisty **Williama Stokoeho** *Sign Language Structure*. Touto prací Stokoe postavil znakový jazyk na stejnou úroveň jako jazyky mluvené, a to proto, že našel a doložil ve znakovém jazyce dvojí členění. Dále ve své práci doložil, že gesto není totéž co znak, protože gesto nemůžeme dále rozkládat na menší prvky, zatímco znak ano. Znak je nejmenší jednotka ve znakovém jazyce nesoucí význam. Můžeme ho tedy srovnat s morfémem, resp. slovem v jazyce mluveném. Morfém můžeme dále rozložit na fonémy, znak ve znakovém jazyce můžeme rozložit na komponenty, které Stokoe označuje jako **cherémy**. Tyto tři komponenty znaku podle Stokoeho jsou:

- umístění znaku v prostoru (označuje se jako TAB)
- tvar ruky (DEZ)
- pohyb ruky v prostoru (SIG)

Tyto komponenty mají v každém znakovém jazyce přesně danou podobu a je jich určitý počet. Komponenty, stejně jako fonémy v mluveném jazyce, nenesou význam samy o sobě, ale mohou význam rozlišovat (Slánská Bímová, P., Okrouhlíková, L. 2008).

P. Slánská Bímová (In Potměšil, M. 2002) uvádí, že v 70. letech byly dalšími lingvisty komponenty znakového jazyka rozšířeny ze tří na šest. Začaly se tam zahrnovat i tyto informace:

- kontakt (CON)
- orientace dlaně a prstů (ORI 1, ORI 2)
- vzájemná poloha rukou (HA)

Stokoe i další lingvisté se snažili nějakým způsobem znakový jazyk zachytit. Možnosti zápisů a notací znakového jazyka budou podrobněji popsány v další kapitole.

Podle P. Slánské Bímové, L. Okrouhlíkové (2008) došli lingvisté znakového jazyka, (Stokoe a jeho následovníci, např. Klima, Bellugiová, Brennanová, Wilbuřová) po náročném výzkumu k požadovanému cíli a dokázali, že **znakový jazyk je přirozený** a je strukturně a funkčně srovnatelný s mluveným jazykem. Studie, které uváděly, že přirozený jazyk musí mít audio-orální způsob existence, musely být přehodnoceny, protože přirozený jazyk existuje minimálně ve dvou modalitách: **audio-orální (mluvené jazyky) a vizuálně-motorické (znakové jazyky)**.

A. Macurová (2008) uvádí, že zhruba od poloviny 80. let minulého století už byla jednoznačně prokázána strukturní a funkční srovnatelnost znakových jazyků s jazyky mluvenými a byla přinejmenším lingvistickou obcí přijímána už bez pochyb.

P. Slánská Bímová, L. Okrouhlíková (2008, s. 47) poukazují ve své publikaci na to, že díky výzkumům nastoupil znakový jazyk na cestu ke vzájemnému respektu a k rozšíření do všech oblastí života, později si i našel své místo v legislativě. Dnes, po více než čtyřiceti letech zkoumání znakového jazyka jsou za nesporné a prokázané považovány tyto poznatky:

- *znakový jazyk je přirozený jazyk*
- *znakový jazyk není závislý na většinovém jazyce (např. český znakový jazyk není nijak odvozený od češtiny ani s ní není příbuzný)*
- *jako artikulátory fungují ve znakovém jazyce ruce, hlava, tělo, horní část obličeje (obočí, pohled, víčka), nos, ústa a tváře, brada a jazyk*
- *tyto artikulátory mohou být využívány současně (tj. simultánně) a každý svým dílem přispívá k utváření významu sdělení*
- *znalost znakového jazyka nijak nebrání osvojení si jazyka většiny*
- *poznání znakového jazyka může přispět k efektivní výuce většinového jazyka jako druhého jazyka.*

2.3 Český znakový jazyk

Ze zahraniční literatury je patrné, že neslyšící v cizině jsou na svůj znakový jazyk patřičně hrdí. Jsou vytvářeny i legendy o původu znakového jazyka. Například legenda, že Abbé de l'Épée vymyslel znakový jazyk, dodává francouzským neslyšícím pocit hrdosti na svoji historii, jsou pyšní na svůj jazyk (Kosinová, B. 2008).

P. Slánská Bímová, L. Okrouhlíková (2008) poukazují na to, že v České republice se znakový jazyk vyvíjel pomaleji, i výzkumy znakového jazyka byly započaty o poznání později než v Americe. Před rokem 1989, kdy byl na našem území komunistický režim, nebyli neslyšící uznáváni jako jazyková a kulturní menšina, patřili mezi „postižené“. Komunistický režim nedával prostor ničemu, co se vymykalo uniformitě, „normálu“, a znakový jazyk kvůli své existenci ve vizuálně-motorické rovině „normální“ nebyl.

Výzkum českého znakového jazyka byl započatý teprve v roce 1993 v Berouně v Institutu pro neslyšící, kde navrhl Miloň Potměšil zkoumání českého znakového jazyka jako jazyka přirozeného a plnohodnotného, který je hlavním dorozumívacím prostředkem Neslyšících v České republice (old.ucjtk.ff.cuni.cz/cnes).

Velkým přínosem pro výzkum českého znakového jazyka bylo také otevření oboru Čeština v komunikaci neslyšících na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v roce 1998, o které se zasloužila prof. PhDr. Alena Macurová, CSc. I přes to, že vznikla celá řada organizací a publikací propagujících český znakový jazyk, že jsou vysílány zprávy v českém znakovém jazyce, že znakový jazyk je uzákoněný, mluví velká spousta lidí v naší republice o neslyšících jako o „hluchoněmých“. Používají pro označení znakového jazyka termín „znaková řeč“ a považují jej za nějaký druh pantomimy, popř. za umělý systém založený na češtině. Myslí si také většinou, že znakový jazyk je mezinárodní (Slánská Bímová, P., Okrouhlíková, L. 2008).

V naší republice však existuje už celá řada autorů, kteří se věnují výzkumům znakového jazyka a lingvistice. Můžeme zde uvést autory, jako například K. Hronovou, L. Kuchařovou, A. Macurovou, P. Vysučka, P. Bímovou, L. Okrouhlíkovou, R. Novákovou a další (Macurová, A. 2008).

Další významnou osobností, která přispěla k rozvoji českého znakového jazyka, je Američanka **Vesta Dee Sauter**, která pochází z rodiny neslyšících rodičů. Pracuje

jako profesionální tlumočnice amerického znakového jazyka, je lektorkou znakového jazyka, organizátorkou různých akcí o znakovém jazyce a spolupracovala i na vydání dvou knih pro neslyšící. Působila několik let i v České republice jako lektorka znakového jazyka, vyškolila také řadu neslyšících lektorů a spolupracovala na vytváření koncepce vzdělávacího plánu pro obor Čeština v komunikaci neslyšících (www.cktj.com).

2.4 Základní rysy českého znakového jazyka

Autorky P. Slánská Bímová, L. Okrouhlíková (2008) uvádějí ve své publikaci tyto základní rysy českého znakového jazyka:

- Český znakový jazyk není soustava gest ani pantomima. Na rozdíl od znaku nelze gesto dále rozlišovat na menší jednotky. Gesto je součástí neverbální komunikace, která může doprovázet projev jak v mluveném, tak ve znakovém jazyce. Také je rozdíl mezi pantomimou a znakovým jazykem. V pantomimě je vše dovoleno, zatímco znakový jazyk se řídí podle pravidel, jsou v něm četná omezení. Například v pantomimě není nijak omezený prostor, ve znakovém jazyce se využívá pouze tzv. „znakovací prostor“, který je ohraničený temenem, linií boků a upaženými lokty.
- Český znakový jazyk není čeština převedená do znaků. Znakovaná čeština využívá gramatické prostředky češtiny a spolu s jednotlivými českými slovy jsou ukazovány jednotlivé znaky z českého znakového jazyka. Může být i hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Definice českého znakového jazyka je zmíněna v kapitole 2.1, český znakový jazyk není nijak od českého jazyka odvozen. Aby byl patrný rozdíl mezi oběma systémy komunikace, na ukázkou je uvedena věta: „ Sklenice stojí na stole“ a to nejprve ve znakované češtině, poté v českém znakovém jazyce.

Sklo tvar sklenice stojí na stůl

Obr. 1: Ukázka ve znakované češtině

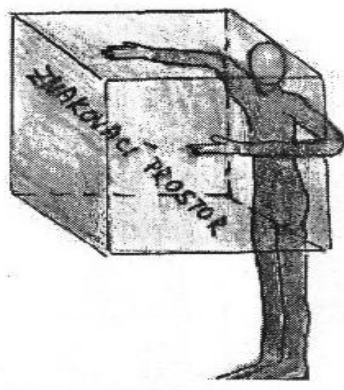

Stůl sklenice stojí na něm

Obr. 2: Ukázka v českém znakovém jazyce

- Český znakový jazyk není umělý systém, je přirozený. Není unifikovaný, stejně jako v českém jazyce existují i ve znakovém jazyce různá „nářečí“, která se vytvořila kolem škol pro sluchově postižené (např. v Praze, Brně, Olomouci, Ostravě). Znakový jazyk je také rozrůzněn podle dalších faktorů, můžeme sledovat rozdíly v tom, jak znakují mladí a starší lidé, muži a ženy, rodilí mluvčí znakového jazyka a ti, kteří si tento jazyk osvojili až později. Variabilita je naprosto normálním jevem ve všech přirozených jazycích. Co však českému znakovému jazyku doposud chybí, je tzv. spisovná varieta. Neznamená to ovšem, že by byl kvůli tomu méně hodnotný než český jazyk.
- Český znakový jazyk se liší od češtiny. Hlavní rozdíl je v tom, že znakový jazyk je **vizuálně-motorický**, zatímco čeština je jazyk **audio-orální**. Vizuellně-motorický znamená, že je vnímán zrakem a produkován různými tvary, pozicemi a pohyby rukou, obličejem, hlavou a horní částí trupu. Naproti tomu audio-orální je přijímán sluchem a produkován zvukem, vycházejícím z mluvních orgánů. Znakový jazyk je **simultánní**, což znamená, že jednotky

znakového jazyka mají schopnost se na sebe vrstvit, takže je možné je produkovat i vnímat v jednom časovém okamžiku současně. Je to dáno vizuálně-motorickým způsobem existence. Další odlišností je, že ve znakovém jazyce se objevuje **ikoničnost**, zatímco v češtině převládá **arbitrárnost**. Ikoničnost znamená, že mezi nosičem a objektem je vztah podobnosti. Při arbitrárnosti žádná podobnost není. Český znakový jazyk také, oproti češtině, využívá trojrozměrného prostoru (viz obrázek č. 3).

Obr. 3: Znakovací prostor (Kuchařová L., 2005, s.21)

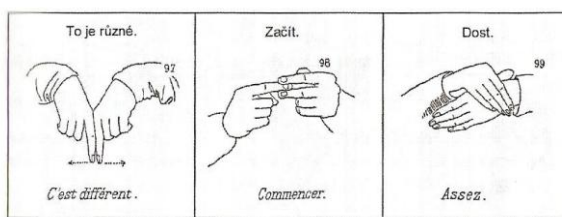
Shrnutí

Znakový a mluvený jazyk se od sebe liší už svým způsobem existence, znakový jazyk není založený na zvuku, ale na tvaru a pohybu, není vnímán sluchem, ale zrakem. Každý stát má svůj vlastní znakový jazyk, to znamená, že znakový jazyk není mezinárodní. Díky existenci znakového jazyka byla vytvořena kulturní a jazyková menšina Neslyšících. Znakový jazyk dříve nebyl uznáván jako jazyk, ale jen jako soustava nahodilých gest. Teprve v roce 1960 William Stokoe dokázal, že znakové jazyky stojí na stejné úrovni, jako jazyky mluvené. V České republice se o výzkum znakového jazyka zasloužila prof. PhDr. Alena Macurová, CSc. Český znakový jazyk a znakovaná čeština jsou dva zcela odlišné pojmy, český znakový jazyk není od mluvené češtiny nijak odvozen.

3 MOŽNOSTI ZÁZNAMU ZNAKOVÝCH JAZYKŮ

3.1 Zapisování znakových jazyků v minulosti

To, že je znakový jazyk Neslyšících přirozeným a plnohodnotným jazykem, je vysvětleno v předchozí kapitole. Protože je to však vizuálně-motorický jazyk a je produkován v prostoru, nemá na rozdíl od většiny mluvených jazyků psanou podobu. Lidé však měli snahu znakový jazyk nějakým způsobem zachytit. První pokus o zápis znakového jazyka provedl již v roce 1786 Charles Michel de l'Épée. Následovaly další pokusy, u kterých bylo převážně využíváno slovního popisu znaku. Teprve v roce 1854 byla otevřena nová cesta, jak zachytit znaky: obrázkem. První slovník s obrázky znaků vytvořila Joséphine Brouland (Slánská Bímová, P., Okrouhlíková, L. 2008).

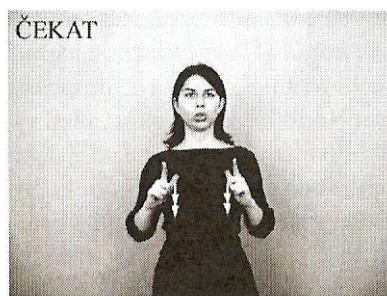
Obr. 4: Obrázky znaků podle Joséphine Brouland (Renadr, M. – Delaporte, Y. 2004, In Slánská Bímová, P., Okrouhlíková, L. 2008, s. 81)

3.2 Základní možnosti záznamu znakových jazyků

Jak uvádí ve své publikaci L. Okrouhlíková (2008), v současné době již pomocí moderních technologií není problém využívat k uchování dat ve znakovém jazyce různé fotografie, videokazety, CD-ROMy, DVD nebo počítače, což ale ještě nedávno nebylo možné pro každého. Proto vznikaly různé notační systémy, které budou nyní podrobněji popsány.

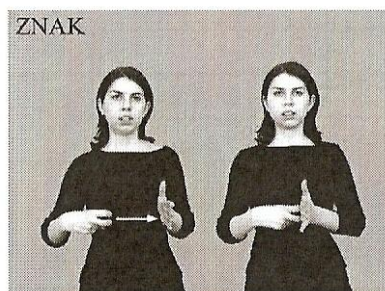
1. **Transkripce glosami** slouží k reprodukování obsahu znakového projevu. Glosy jsou vlastně slova napsaná velkými tiskacími písmeny, která vyjadřují co nejbližší význam daného znaku. Nastává zde však problém, že jedno slovo v českém jazyce nemůže vystihnout význam znaku ve všech jeho kontextech. Současně s glosami se často pomocí různých zkratek zapisují

významy nemanuální složky znakového jazyka nebo i orální a mluvní komponenty.

Obr. 5: Příklad transkripce glosami

2. **Slovní popis** znamená, že slovně popíšeme produkci znaku. Může se využít i jako doplnění fotografie znaku, kde není možné přesně zachytit obrázkem pohyb. Slovní popis je však obtížný, velmi dlouhý, zabere hodně místa a nemusí se nám povést znak přesně popsat.

Obr. 6: Fotografie znaku „znak“ doprovázená slovním popisem

Dlaň pasivní ruky (dlaň ruky je otevřená; ukazovák, prostředník, prsteník a malík jsou natažené ve vzpřímené poloze a navzájem se podélně dotýkají; palec je natažený a vstrčený do strany) směřuje doprava a prsty směřují od těla; aktivní ruka (prsteník a malík jsou ohnuty do dlaně a dotýkají se jí; palec je před ohnutými prsty a dotýká se jich; ukazovák a prostředník jsou mírně ohnuty ve druhém a třetím kloubu od dlaně a roztaženy od sebe), jejíž dlaň směřuje k tělu a prsty směřují doleva, vykonává pohyb doleva s koncovým kontaktem na dlani pasivní ruky.

3. **Notační (transkripční) systémy** usilují o zapsání jednotlivých složek znaku pomocí různých typů symbolů, které jsou více či méně ikonické. Některé notace se zaměřují i na nemanuální složku znaku, většina však pouze na manuální složku znaku. V notacích se můžeme setkat se zachycením všech nebo pouze některých z následujících komponentů a charakteristik znaku:

Manuální složka znakového jazyka		
ruce	jednoruční znaky	místo artikulace
	dvouruční znaky symetrické	tvář ruky/rukou
	dvouruční znaky asymetrické	orientace (dlaně a prstů) ruky/rukou
	složené znaky	vzájemná poloha rukou
		pohyb
Nemanuální složka znakového jazyka		
tvář-mimika	obočí	
	oči	rozevření očí
		směr pohledu
	nos	
	ústa	orální komponent
		mluvní komponent
		proud vzduchu
	jazyk	
	zuby	
	tváře	
	brada	
pozice hlavy a těla	hlava	
	ramena	
Neverbální složka projevu ve znakovém jazyce		
	horní část trupu	
mimika		
gesta		

Tab. 1: Manuální a nemanuální složky znakového jazyka (Okrouhliková, L. 2008, s. 10-11)

3.3 Notiční systémy

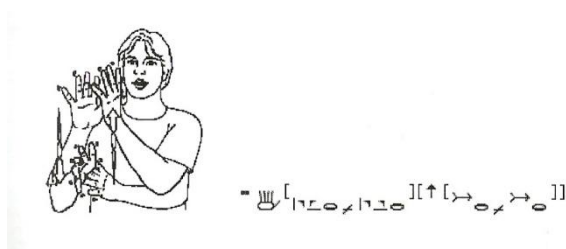
Notace je důležitá především pro výzkum českého znakového jazyka a slouží převážně k lingvistickým účelům. Mohou ji však využívat i Neslyšící a pomocí notací zachycovat svůj znakový jazyk v průběhu historického vývoje, aby neupadly v zapomnění znaky používané staršími generacemi. Také pro studenty znakového jazyka má notace velký význam, mohou si tak zachytit nově naučené znaky, aby se k nim později mohli vracet (Slánská Bímová, P. 2002, In Potměšil, M. 2002).

L. Okrouhlíková (2008) ve své publikaci charakterizuje nejznámější notiční systémy. Patří sem Stokoeho notiční systém (SNS), různé modifikace SNS, Hamburský notiční systém, notiční systém A. Macurové, K. Beneše, notiční systém SignWriting a Edinburský nemanuální notiční systém.

Stokoeho notiční systém (SNS) byl vytvořený v roce 1960 americkým lingvistou Williamem Stokoem. Ten rozdělil znak na systematicky strukturované části – místo artikulace, tvar ruky a pohyb, přičemž každý komponent je reprezentovaný soustavou symbolů a mnemotechnickými rysy (např. symboly pro tvar ruky mají inspiraci v prstové abecedě apod.). Jeho notiční systém obsahoval 12 symbolů pro TAB, 19 pro DEZ a 24 pro SIG (Slánská Bímová, P. 2002, In Potměšil, M. 2002).

Ze Stokoeho notičního systému vycházelo mnoho dalších notací, a proto byla inspirací pro další, například pro britské autory, kteří vytvořili v roce 1980 **modifikaci pro britský znakový jazyk**.

V roce 1987 v Německu vytvořil výzkumník Siegmund Prilwitz ve spolupráci se svým týmem **Hamburský notiční systém** (HamNoSys). Je založený na modifikaci Stokoeho notičního systému a je to fonetický mezinárodní transkripční systém, to znamená, že může být použitý na jakýkoliv národní znakový jazyk. Tato notace je spolu s SNS ve světě nejvíce užívaná.

Obr. 7: Ukázka zápisu znaku OHEN v HamNoSys

Notační systém, který vytvořila v roce 1996 profesorka **Alena Macurová**, vychází také z jedné z modifikací Stokoeho notačního systému a zachycuje manuální složku znaku z fonetického hlediska. Můžeme se s ním setkat např. ve Všeobecném slovníku českého znakového jazyka (Macurová, A. 1996).

Obr. 8: Ukázka notačního systému Aleny Macurové

Na systém A. Macurové navázal v roce 2003 **Karel Beneš** a snažil se odstranit některé jeho nepřesnosti. Cílem byl také co nejpodrobnější fonetický popis manuální složky znaků. Znaky jsou rozděleny podle typů a zapisují se dle vzorců. Na ukázkou, jak si jsou oba notační systémy podobné je i u tohoto systému uvedený příklad znaku „hrát si“.

Obr. 9: Ukázka notačního systému Karla Beneše

Poslední z více využívaných notací, SignWriting, který je tématem této diplomové práce, bude podrobně popsán v následující podkapitole.

3.4 Notiční systém SignWriting

SignWriting, neboli česky „znakopis“ je vizuální zápisový systém, který umožňuje zapsat a přečíst jakýkoliv znakový jazyk na světě. Využívá vizuálních symbolů pro zápis tvarů ruky, pohybů a mimiky libovolného znakového jazyka (www.ruce.cz).

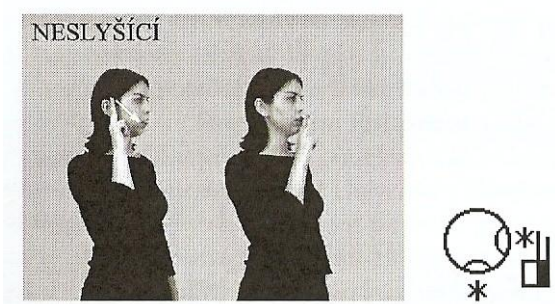
SignWriting vytvořila baletka **Valerie Suttonová** v roce **1974**. Základem pro jeho vytvoření se stal její vlastní systém pro zápis baletního tance (DanceWriting), který sama Suttonová vymyslela a začala používat pro zápis tanečních kroků. V té době ji oslovili dánští odborníci pod vedením Larse von der Leitha a požádali ji, zda by vytvořila systém pro zápis dánského znakového jazyka. Tak vznikl SignWriting. Valerie Suttonová poté začala spolupracovat i s výzkumníky z Národního technického institutu pro neslyšící v New Yorku, a tím došlo na konci sedmdesátých let k rozšíření SignWritingu do USA a poté do dalších zemí (Okrouhlíková, L. 2008).

Opravdovým startem pro rozvoj SignWritingu bylo vydávání novin SignWriter Newspaper v letech 1981-1984, které výrazně přispěly k jeho zdokonalení a byly vůbec první publikací vydávanou ve znakopise. V průběhu dalších let prošel SignWriting velkým vývojem a rozšířil se do několika desítek zemí světa. Dnes se používá např. v Austrálii, Saudské Arábii, Belgii, Polsku, Velké Británii, Itálii, Švýcarsku, Kanadě, Mexiku, Malajsii, Jihoafrické republice, České republice a v mnoha dalších zemích (www.ruce.cz).

Obr. 10: Země, ve kterých se SignWriting používá (www.ruce.cz, 2006)

L. Okrouhlíková (2008) vysvětluje, že SignWriting se liší od jiných notačních systémů, které jsou používány převážně k vědeckým účelům, hlavně tím, že SignWriting reprezentuje sám sebe jako psanou podobu znakového jazyka, jsou v něm vydávány noviny, pohádky, knihy, slovníky a jiné publikace. V SignWritingu jsou zakreslovány jednotlivé fonetické rysy daného znaku, manuální i nemanuální, do „obrázků“, které reprezentují horní polovinu těla člověka, je možné v něm znázornit hlavu, ramena, paže, ruce i boky.

Obr. 11: Ukázka zápisu v SignWritingu

Abeceda symbolů SignWritingu je srovnatelná s latinskou abecedou, ve které se zapisují mluvené jazyky. Latinské abecedě rozumí lidé v mnoha zemích světa. Stejně tak symboly v SignWritingu můžeme použít k zapsání libovolného národního znakového jazyka, existuje i mezinárodní abeceda symbolů IMWA (International Movement Writing Alphabet).

SignWriting zprostředkovává neslyšícím svět psané literatury, knihy, slovníky, noviny zapsané v jejich znakovém jazyce. Pomocí SignWritingu můžeme děti vyučovat všem předmětům ve škole a také znakovému jazyku. Ocenit ho mohou i studenti znakového jazyka na kurzech, kteří mají potíže se zapisováním nově naučených znaků. Mohou si pomocí SignWritingu udělat vlastní jednoduchý zápis. Lidé, kteří mají dominantní levou ruku, mohou SignWriting zapisovat tak, jak sami znakují (www.ruce.cz).

Někteří neslyšící lidé, i když často čtou i texty napsané v latině, musejí na to vynaložit velké úsilí, protože český mluvený jazyk je pro ně cizím jazykem, není tím jazykem, ve kterém myslí. Stejně je tomu i při psaní. Člověk potom musí použít jazyk, který se učí, není jeho mateřským a neovládá ho dokonale. Tyto problémy může

SignWriting vyřešit. V mnoha bilingválních školách byl už tento systém zaveden a děti se již v předškolním věku seznamují s jednotlivými symboly stejně, jako se slyšící děti seznamují s písmeny. Jsou zpracovávány různé slabikáře, které umožňují dětem trénovat čtení a psaní znakového písma. Poté poznávají jazyk většinové společnosti v psané podobě. Osvojení si SignWritingu dětem trvá přibližně stejně dlouho, jako osvojení si latinky slyšícím dítětem (www.ruce.cz).

Čtení a psaní mateřského jazyka usnadňuje učení se dalšímu jazyku, uchovává historii, tradice i kulturu a má vliv na zbytek světa. Jazyk, který je psaný, se dostává na úroveň ostatních psaných jazyků, což potom přináší uznání, pozornost a respekt a dostává jeho uživatele do pozitivnějšího světla (Fikejs, J. 2007).

Na pozitivní přínos SignWritingu poukazují i v zahraničí. Například v Německu **Stefan Wöhrmann** a v Belgii **Kathleen Heylen**. S. Wöhrmann se setkal se SignWritingem v roce 2001, kdy se jej začal učit a snažil se jej rozšířit po Německu. Využívá SignWriting při výuce neslyšících dětí. S. Wöhrmann (2007) poukazuje na to, že většina neslyšících dětí má slyšící rodiče, takže je pro ně „mateřským jazykem“ jazyk mluvený. To způsobuje nízkou gramotnost neslyšících lidí, protože svůj mateřský jazyk neslyší, vede to také k opoždování dětí za svými slyšícími vrstevníky. SignWriting přispívá k tomu, aby si děti mohly zapisovat poznámky ve znakovém jazyce, a tím lze dosáhnout plnohodnotného bilingválního vzdělávání. S. Wöhrmann mimo to vytvořil i znakový slovník s více než 9000 symboly ve SignWritingu a je také autorem učebnice pro výuku SignWritingu. Heylen je učitelka vlámského znakového jazyka na bilingvální škole v Belgii a začala se SignWritingu věnovat v roce 2004, když vyvstala potřeba vysvětlit dětem gramatiku znakového jazyka. Děti se SignWriting rychle naučily a mohly si zapisovat nové věci, aby nezapomínaly. Vede to i k poznání dětí, že znakový jazyk je stejně dobrý jako jazyk mluvený (Fikejs, J. 2007).

M. Novák (2007) ve svém článku uvádí, že s postupným rozvojem SignWritingu byly vytvořeny počítačové programy, pomocí kterých bylo možné vytvářet texty ve znakovém písma. Editory existují na různé operační systémy, například Macintosh, Windows, DOS apod. Podle J. Fikejse (2008) je v naší republice nejvíce využíván editor SignPuddle (<http://www.signbank.org/signpuddle/index.html>), který je zároveň i největším elektronickým slovníkem. V tomto slovníku můžeme vyhledávat znaky a pojmy podle slov, částí slov i podle složek znaku – tvarů ruky, pohybu, kontaktu,

mimiky. J. Fikejs (2008) spatřuje velkou výhodu slovníků SignWritingu v tom, že znaky mohou být seřazeny podle tvarů ruky a takto lze znaky i vyhledávat. Naproti tomu při použití jiných způsobů záznamu, například fotografií, musíme znaky seřazovat podle odpovídajícího slova v mluveném jazyce a tím se potom slovník váže na mluvený jazyk (www.ruce.cz).

Díky vývinu počítačových programů pro zápis SignWritingu mohl vzniknout i blog, který je celý psaný v tomto notačním systému. Blog vytvořil Adam Frost z USA, který je neslyšící. Nejprve si založil webové stránky psané latinkou a až později, když se naučil SignWriting, začal na svůj blog vkládat jednotlivé znaky jako obrázky. Zpočátku to byla těžká práce, ale jeho kamarád vyvíjel software SWIS pro zápis znaků v SignWritingu a postupně začali na blogu tento software testovat a zdokonalovat. Software SWIS dokáže pracovat s daty uloženými v databázi a zobrazit je na webu už jako symboly správně poskládané do výsledných znaků. Frostův blog je možné nalézt na tomto odkazu: <http://frostvillage.com/blog/lang/ase/> (www.ruce.cz).

Pro zájemce o osvojení si SignWritingu proběhlo v České republice již několik workshopů. V roce 2006 to bylo v Praze, a v roce 2007 v Brně proběhly také navazující zdokonalovací kurzy. Kurzy vedl Jan Fikejs, tlumočnick českého znakového jazyka, ve spolupráci s Lucyndou Dlugoleckou nebo s Jitkou Václavíkovou (www.ruce.cz).

Tyto workshopy se konaly pod záštitou Kulturního centra Ruce. Toto centrum bylo založeno v roce 2008 a usiluje o vzájemné setkávání, přiblížení a dialog kultury Neslyšících a slyšících občanů. Snaží se také o podporu psané literatury ve znakovém jazyce prostřednictvím SignWritingu a vytváří v něm různé materiály (kulturnicentrum.ruce.cz).

Shrnutí

První pokus o zápis znakového jazyka provedl již v roce 1786 Charles Michel de l'Épée. Tradičně se pro zápis znakového jazyka používají tyto možnosti zápisu – transkripce glosami, slovní popis a notační systémy, kterých je několik. Nejvýznamnějším je notační systém SignWriting, který vytvořila baletka Valerie Suttonová v roce 1974. Získal si mnoho příznivců po celém světě a bývá často považován za psanou formu znakového jazyka.

4 VYUŽITÍ SIGNWRITINGU VE VÝUCE ZNAKOVÉHO JAZYKA

4.1 Cíle výzkumu a metodologie

Cílem výzkumu diplomové práce je zpracovat a vyhodnotit pohledy a názory různých skupin osob na SignWriting a jeho používání ve výuce českého znakového jazyka. Informanti byli rozděleni do pěti skupin.

1. skupina – neslyšící
2. skupina - studenti českého znakového jazyka
3. skupina - studenti speciální pedagogiky
4. skupina – lektoři českého znakového jazyka
5. skupina – učitelé ve škole pro děti se sluchovým postižením

Při výzkumu byla použita metoda kvalitativního výzkumu, technika polostrukturovaných rozhovorů. Celkem bylo realizováno jedenáct rozhovorů, přičemž počet informantů ve skupinách je různý, podrobné počty jsou uvedeny níže. Náhodně došlo k tomu, že informanti v první a druhé skupině – ve skupině neslyšících a skupině studentů znakového jazyka byli současně i studenty speciální pedagogiky. V každé skupině byly ale otázky uzpůsobeny tak, aby se vztahovaly k tématu, pro které byl informant vybrán. Informanti byli voleni tak, aby měli alespoň povědomí o SignWritingu jako o jedné z možností zápisu znakového jazyka.

Rozhovory byly realizovány v období od prosince 2011 do února 2012 a byly vedeny v českém znakovém jazyce. Zaznamenání poznámek z rozhovoru proběhlo většinou až po skončení, případně během rozhovoru.

Součástí výzkumu je také analýza dokumentů – vyhodnocování názorů na SignWriting z pohledu studentů speciální pedagogiky, kteří zachytili své názory do úvahy. Jedná se o studenty oboru Speciální pedagogika, specializace surdopedie, druhý ročník navazujícího magisterského studia z roku 2010 a 2011. Úvahy byly s vědomím a svolením studentů poskytnuty pro analýzu vedoucí této diplomové práce, která úvahy na téma SignWriting zadávala.

4.2 Analýza dat získaných z rozhovorů

1. SKUPINA – NESLYŠÍCÍ

V této skupině byly realizovány tři rozhovory s neslyšícími. První informantka má 23 let a je od narození neslyšící. Celá její rodina je slyšící. Navštěvovala běžnou mateřskou i základní školu, poté navštěvovala střední školu pro sluchově postižené, kde se naučila znakový jazyk a dostala se do kontaktu s ostatními neslyšícími. Se SignWritingem se poprvé setkala na Pedagogické fakultě na jaře 2011 v rámci svého studia, kde se jej začala učit a osvojovat si základní pravidla. Před tím jen věděla, že existuje, ale více jej neznala. Nyní má SignWriting částečně osvojený a některé znaky dokáže přečíst, ale sama SignWriting nepoužívá k zápisu svých poznámek. Myslí si, že je to obtížný způsob notace. Informantka poukazovala na to, že pro rodiče, učitele dětí se sluchovým postižením a studenty znakového jazyka je SignWriting dobrý způsob, jak si znakový jazyk zapisovat. Sama informantka ale nemá potřebu, protože ovládá dobře český jazyk, tak si všechny své poznámky píše v českém jazyce. Uváděla, že kdyby SignWriting měla více osvojený, tak by jej možná používala, ale nyní je pro ni jednodušší si své poznámky zapsat v českém jazyce.

Informantka si myslí, že v současné době není SignWriting v České republice příliš rozšířený, podle jejích vlastních zkušeností se více neslyšících tomuto způsobu notace brání, mají negativní názory a využívají spíše moderní technologii, např. videa, internet apod. Také uváděla, že si neumí představit praktické používání SignWritingu ve školách pro sluchově postižené. Podle ní je SignWriting vhodný spíše pro dospělé, hlavně pro studenty znakového jazyka.

Druhá informantka v této skupině má 24 let a ke sluchové ztrátě došlo v dětství ve dvou letech jako následek nemoci. V její rodině se také nevyskytuje žádné další sluchové postižení. Navštěvovala základní školu pro sluchově postižené v Ostravě, začala si osvojovat znakový jazyk a používala tento způsob komunikace se svými spolužáky ve škole. Doma s rodiči používali mluvený jazyk a odezírání. Na střední školu poté přešla mezi slyšící spolužáky.

O SignWritingu se dozvěděla první informaci teprve na vysoké škole od spolužačky, která zrovna navštěvovala seminář k tomuto způsobu notace a vyprávěla informantce, jak SignWriting vypadá. Poté sama informantka absolvovala seminář na

Pedagogické fakultě na podzim 2011 a začala si osvojovat pravidla zápisu SignWritingu. Nyní má základní pravidla osvojená, ale stále má potíže se zápisem znaků a především se zápisem mimiky. Čtení znaků v SignWritingu je podle ní jednodušší než samotný zápis. Celkově se jí ale zdá SignWriting obtížný a nepoužívá jej k psaní vlastních poznámek.

Informantka však podotýká, že kdyby SignWriting ovládala perfektně, tak by jej určitě používala a dávala by mu přednost před psaním v českém jazyce, které preferuje nyní. Nevyužívá ani jiný způsob notace znakového jazyka, veškeré poznámky si píše v češtině. Myslí si ale, že SignWriting je pro neslyšící děti dobrý způsob, jak se naučit český znakový jazyk. Děti by se ale musely od předškolního věku učit tento notační systém a mít jej dobře zvládnutý. V současné době podle informantky není SignWriting u nás příliš rozšířený, zná jen velmi málo lidí, kteří tento způsob notace ovládají, a nezná nikoho, kdo by uměl SingWriting od dětství. Neslyšící preferují spíše fotografie, videa, internet apod. hlavně proto, že nevyžadují učení se něčemu novému. V budoucnu je ale možné, že se SingWriting rozšíří více a bude se používat třeba i ve zprávách pro neslyšící, ve školách atd. podobně, jako je tomu v Německu a dalších zemích.

Poslední informantka má nyní 27 let a je od narození neslyšící. Oba její rodiče jsou slyšící, informantka navštěvovala školu pro sluchově postižené. Její první zkušenost se SignWritingem byla prostřednictvím článků na internetu. Zpočátku nechápala, o čem se tam píše a jí celý systém se jí zdál hodně komplikovaný. Se samotným SignWritingem se poprvé setkala v roce 2008 na semináři v Brně. Problematika zápisu znakového jazyka pomocí tohoto notačního systému ji velice zaujala a poté navštěvovala kurz, kde se naučila ovládat zápis českého znakového jazyka. Postupně začala chápat teoretické a praktické informace. Od té doby se na SignWriting zaměřuje více a překládá do tohoto systému různé materiály. K zápisu využívá speciálního programu na počítači. Stále se schází s ostatními účastníky kurzu a společně vytvářejí zápisy různých příběhů nebo zapisují pohádky v SignWritingu. Nyní se věnují práci na terminologických slovnících, jejichž součástí je i zápis znaku v systému SignWriting. Informantka si myslí, že zápis českého znakového jazyka není obtížný, ale některé znaky se obtížně zapisují.

Na otázku, jestli si myslí, že je v České republice zápis českého znakového jazyka rozšířen, informantka odpověděla, že se rozšiřuje velmi pomalu. Zatím není

možné mluvit o příliš velkém využití v klubech neslyšících nebo ve školách pro sluchově postižené ve výuce. Informantka doufá, že se zápis brzy více rozšíří. Proto také tohle téma zpracovávala ve své bakalářské práci. Pro neslyšící děti je dobré číst si ve znakovém jazyce, protože mají potíže při čtení s porozuměním v českém jazyce. Český jazyk je pro ně cizím jazykem. Některé děti potíže při čtení českého jazyka nemají, ale pokud ano, tak si rozšíří pomocí SignWritingu i znakovou zásobu a mají možnost porovnávat oba jazyky – mluvený a znakový jazyk. SignWriting je dle mínění neslyšící informantky užitečný i pro slyšící, kteří se začínají učit český znakový jazyk.

2. SKUPINA – STUDENTI ČESKÉHO ZNAKOVÉHO JAZYKA

Ve druhé skupině byly uskutečněny celkem tři rozhovory s různými informantkami. První informantce je 23 let a navštěvuje kurz českého znakového jazyka v Trojrozměru, což je Brněnské centrum znakového jazyka, o. s. Nyní je to rok a půl co začala na kurz chodit, absolvovala celkem tři moduly. Před tím ji příležitostně učila znakovému jazyku její kamarádka. Se SignWritingem se setkala na podzim 2011 na Pedagogické fakultě v semináři „Rozvoj komunikačních dovedností u jedinců se sluchovým postižením 2“ a začala se jej učit. Nemá ale pocit, že SignWriting dobře ovládá. Když začala navštěvovat kurz v Trojrozměru, hledala způsob, jak si nově naučené znaky zapsat a zkoušela to náčrtem znaku, který byl doplněný popisem toho, jak znak vypadá. Nebylo to ale příliš účinné, když se po delší době k zápisu vrátila, nevěděla už, jak znak ve skutečnosti vypadá. V současné době tento vlastní způsob zápisu používá dále, protože SignWriting příliš neumí. Uvítala by, kdyby přímo kurz znakového jazyka byl rozšířený o výuku SignWritingu, aby se všichni studenti naučili nové znaky zapisovat.

Na SignWritingu se jí líbí hlavně to, že v něm lze zapsat jakýkoliv znak. Také spatřuje v tomto notačním systému dobrou možnost pro neslyšící děti, které mají potíže s mluveným jazykem, jak se naučit nové věci, jak si zapisovat vlastní poznámky. Celkově by díky SignWritingu mohla stoupnout úroveň vzdělávání neslyšících dětí. Informantce se nelíbí, že SignWriting je náročný na představivost, aby si člověk představil, jak je ruka postavena a z jakého pohledu. Pro ni osobně je nejhorší určování šipek, které znázorňují pohyb. Je pro ni náročné si zapamatovat, jaká šipka se používá pro horizontální a jaká pro vertikální rovinu a také, kam šipku správně umístit, aby bylo

jasné, o jaký pohyb se jedná. Také příliš nerozumí způsobu zápisu, když je šipka doplněna osou, nepozná z tohoto zápisu, jak přesně pohyb probíhá. Informantka však zdůrazňuje, že kdyby se SignWriting naučila lépe, určitě by jej využívala pro zápis nových znaků v kurzu a byla by to pro ni dobrá pomůcka, díky níž by se mohla naučit i gramatická pravidla znakového jazyka, která jsou nyní pro ni těžko osvojitelná.

Podle informantky není v naší republice SignWriting zatím příliš rozšířen. Myslí si, že pro slyšící osoby, které přicházejí do kontaktu se znakovým jazykem a SignWritingem, je tento způsob zápisu znakového jazyka daleko více uchvacující než pro neslyšící, kteří znakovým jazykem komunikují od dětství a mají již určité návyky, jak znakový jazyk zachytit (fotografie, videa, apod.). Nemají totiž potom potřebu se učit nový způsob zápisu znakového jazyka. Dle jejího názoru je SignWriting v českém prostředí ještě málo známý a neví ani o žádných kurzech, kde by se jej zájemci mohli naučit.

Další informantce je 24 let a má absolvovaný první modul kurzu českého znakového jazyka v brněnské organizaci Trojrozměr. Se SignWritingem se také začala seznamovat na podzim roku 2011 v semináři při jejím studiu. Sama o sobě říká, že SignWriting příliš neovládá, ale nezdá se jí těžký. Když začala navštěvovat kurz znakového jazyka, zapisovala si nové znaky slovním popisem a pak si vytvořila vlastní systém, kde měla na papíře nakreslené a očíslované tvary ruky a pak si zapsala u příslušného znaku jen číslo a udělala si šipku, jak probíhá pohyb. Tento systém se jí osvědčil poměrně dobře a nyní, když už zná základní pravidla pro zápis SignWritingu, tak stále používá vlastní systém. Kdyby se SignWriting dobře naučila a zautomatizovala si jej, tak by tento způsob určitě využívala k vlastnímu zaznamenávání znaků. Uvítala by možnost přímo při kurzu znakového jazyka osvojit si i základy SignWritingu, aby nemusela složitě vymýšlet vlastní systém.

Informantce se líbí, že SignWriting je jednoduchý, skládá se jen z omezeného souboru značek, které se různě kombinují, a je to jednoduché na zapamatování. Naopak se jí nelíbí to, že aby se člověk naučil SignWriting, musí mít alespoň nějakou minimální znalost znakového jazyka. Podle názoru informantky není tento způsob zápisu znakového jazyka u nás rozšířený. Setkala se s ním poprvé až ve vyšším ročníku na vysoké škole. Neslyšící osoby, se kterými se setkala, vždy tvrdily, že znakový jazyk se nedá zapsat, že nemá psanou formu. Informantka zastává názor, že je to asi kvůli tomu,

že neslyšící jsou hrdí na znakový jazyk jako na vizuální jazyk, který nemá psanou podobu, proto se staví k různým možnostem zápisu znakového jazyka odmítavě.

Třetí informantka v této skupině má 26 let a navštěvuje druhý modul kurzu znakového jazyka také v Trojrozměru. Před tím absolvovala jeden semestr volitelného semináře na Pedagogické fakultě. Se SignWritingem se setkala poprvé na vysoké škole, kde měli k této problematice seminář a informantka se začala učit základy, ale nemá pravidla zápisu ještě dobře zvládnutá. Podle jejího názoru je SignWriting náročný na naučení a pochopení základních pravidel. Na kurzu si nově naučené znaky zapisuje slovním popisem, popíše tvar ruky, místo a pohyb rukou. Tento způsob praktikuje i dále, přestože už je seznámena se SignWritingem. Je to proto, že je pro ni náročné provádět vlastní zápis v SignWritingu. Kdyby byla možnost výuky tohoto notačního systému přímo v kurzu, tak by ji informantka ráda využila, aby si mohla znaky zapisovat rychleji a později snáze pochopit, jak znak vypadá.

Na SignWritingu se jí líbí jeho jednoduchost, jakmile se jednou člověk seznámí s pravidly a naučí se znaky zapisovat, odpadá tím složité slovní popisování tvaru ruky, pohybu atd. Dále se jí zdá přínosné, že na webových stránkách je možné si sestavit určitý znak pomocí nabízených symbolů, kterých je tam velký výběr. Naopak si nedokáže představit používání SignWritingu ve škole, kdy by musel učitel zapisovat znaky ručně, na tabuli apod. Učitelé by asi museli mít předem připravené materiály. Nelíbí se jí totiž ruční zapisování symbolů SignWritingu. Informantka nemá moc zkušeností s tím, zda je SignWriting v České republice rozšířen či nikoliv. Nepohybuje se tak často v komunitě Neslyšících, aby mohla tento jev pozorovat, ale na praxi ve škole pro sluchově postižené v Brně se se SignWritingem nesešla. Je to asi proto, že pedagogové nejsou s tímto způsobem zápisu seznámeni a neumějí jej používat. Informantka ale poukazuje na to, že je možné, že SignWriting je odmítán i samotnou komunitou Neslyšících.

3. SKUPINA – STUDENTI SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKY

Ve skupině studentů speciální pedagogiky byly realizovány tři rozhovory. První informantce je 23 let a učí se znakový jazyk asi tři roky. Nejprve docházela na kurz pro začátečníky v Pevnosti v Praze, poté absolvovala 5 modulů kurzu v brněnském

Trojrozměru. Se SignWritingem se setkala poprvé v roce 2008, když se dozvěděla o konání semináře na téma SignWriting v Brně. Na seminář se však nepřihlásila, protože výuka probíhala ve znakovém jazyce a v té době informantka neměla ještě takové znalosti znakového jazyka, aby bez problémů rozuměla. Poté jednou náhodně narazila na internetu na blog, který je celý psaný v SignWritingu, ale osvojovat si základní pravidla začala až na Pedagogické fakultě při jejím studiu v povinném semináři.

Nyní SignWriting už částečně umí. Zdá se jí těžký hlavně na zapamatování, je důležité každé pravidlo dobře procvičit, aby si člověk vše zautomatizoval. Jako speciální pedagog by SignWriting ve výuce použila, ale až po českém jazyce, jako druhá možnost zápisu pro děti. Záleží ale hodně na dětech a na jejich intelektu, na nadání, případném dalším postižení apod. SignWriting by učila děti až na druhém stupni základní školy jako něco navíc, jako bonus. Oproti slyšícím spolužákům musí neslyšící děti na prvním stupni věnovat více času naučení například správné výslovnosti, psané češtiny, znakového jazyka, cizího jazyka a na SignWriting už tam podle informantky zřejmě nezbyvá prostor. Do prvních tříd základních škol v naší republice totiž často přicházejí děti, které nemají vybudovaný žádný komunikační systém. Vše se pak musí zdoluhavou prací naučit a musí si vystavět základní kompetence v českém jazyce, ve znakovém jazyce, naučit se číst, psát, prstovou abecedu atd.

Je asi lepší nejdříve vyučovat děti psanému českému jazyku a až jej mají zvládnutý, tak potom je teprve učit i SignWriting. Mohou být ale i výjimky, například u šikovných dětí nebo u dětí, které mají neslyšící rodiče. Na druhém stupni by informantka při učení využila hlavně hry, pexesa, obrázky, potom postupně další učení a získané vědomosti by mohly být používány pro zápis znakového jazyka i v dalších předmětech, v přírodopisu, v chemii apod. SignWriting se jí líbí v tom, že jím může zapsat znakový jazyk, který má velmi ráda a že vypadá jako obrázky. Sama jej nyní trochu používá, když si zapisuje znaky naučené na kurzu, používá částečně pravidla SignWritingu, částečně obrázků nebo doplní slovním popisem. Myslí si, že starší děti by mohly po jeho osvojení SignWriting používat pro vlastní zápisy a zaznamenávání si poznámek.

Informantka vnímá SignWriting i jako nové bohatství kultury Neslyšících, protože díky němu se mohou Neslyšící vyjadřovat ve svém vlastním jazyce bez nutnosti bezprostředního kontaktu i bez využití obrazu. Podle jejího názoru není v naší republice

SignWriting zatím rozšířený, ale v budoucnu by se tato situace mohla změnit díky studentům znakového jazyka, protože tito studenti mají potřebu si nově naučené znaky na kurzech nějakým způsobem zapisovat.

Druhá informantka má také 23 let, znakový jazyk se učí jeden rok, ale chce pokračovat ve svém studiu dále. Se SignWritingem se setkala poprvé na vysoké škole v semináři a začala se učit pravidla zápisu. Předtím vůbec nevěděla, že něco takového jako zápis znakového jazyka vůbec existuje. Nyní tento způsob záznamu částečně ovládá, některé zápisy přečte a některé ne. Zdá se jí obtížný na naučení. Informantka si myslí, že pro neslyšící děti je určitě vhodné, aby se SignWriting učily, protože to rozvíjí jejich možnosti a schopnosti získávání informací lépe, než kdyby byly veškeré informace v psaném českém jazyce.

Jako speciální pedagog by SignWriting využila ve výuce neslyšících dětí pomocí různých her, například jako je Člověče nezlob se, pexeso, formy globálního čtení, modifikace různých klasických her apod. Děti mohou například přiřazovat k obrázkům zvířat kartičky se zápisem v SignWritingu a tím získají dříve povědomí o existenci tohoto způsobu zápisu. Informantka by SignWriting využila již od předškolního věku dětí, protože přispívá pro rozvoj myšlení, paměti, jemné motoriky, pro rozvoj znakové i slovní zásoby a další. Na SignWritingu se jí však příliš nelíbí obtížnost zakreslování znaků. Je třeba tento zápis často procvičovat, aby došlo k plnému zautomatizování. SignWriting podle informantky není v České republice zatím příliš rozšířený, protože chybí osvěta a informovanost mezi osobami se sluchovým postižením. Ani jejich lektor znakového jazyka, který je rodilý mluvčí českého znakového jazyka, nevěděl o tom, že něco takového jako SignWriting existuje.

Poslední informantka v této skupině má 24 let a znakový jazyk se učí průběžně asi čtyři roky, absolvovala semináře znakového jazyka na Pedagogické fakultě a navštěvovala i první modul kurzu v Trojrozměru. Své nově naučené znaky si zapisovala vlastním systémem, kdy si nakreslila tvar a postavení ruky a k tomu přidala krátký slovní popis, aby si po čase dokázala znak vybavit. Se SignWritingem se poprvé se setkala na své praxi ve Středisku Teiresiás v roce 2009, kde jí pan J. Fikejs ukazoval a vysvětloval, jak SignWriting vypadá, ukazoval jí i pohádky zapsané tímto způsobem a objasnil základní pravidla zápisu. Zdálo se jí to těžké a dále se o SignWriting nezajímala, až v loňském roce absolvovala na Pedagogické fakultě povinný seminář,

kde se blíže seznamovala s teorií i s praktickým používáním SignWritingu. Začala se učit pravidla používání a nyní je má částečně osvojené.

Informantce se po prvním seznámení zdál SignWriting těžký, ale když si později v klidu utřídila informace a na nejasnosti se zeptala vyučující, tak už se jí to nezdálo tak moc náročné. Myslí si, že pro neslyšící děti je to výborný způsob, který jim umožní čtení jakéhokoliv znakového jazyka na světě. Děti si pak mohou zapsat nové znaky nebo své poznámky ve svém vlastním jazyce. Lépe si pak zapamatují a později si vybaví nové znaky.

Informantka by SignWriting využila již v předškolním věku dětí a začala by jej učit prostřednictvím her, jako je například pexeso, tichá pošta apod. V mateřské škole by si tak děti hravým způsobem osvojily základní pravidla a poté by mohly i doma s rodiči nebo se sourozenci pokračovat v hravém učení a procvičování. Na SignWritingu se informantce sice nelíbí jeho složitost, ale jako velmi pozitivní shledává, že jím lze zapsat libovolný znakový jazyk na světě. Podle informantky je SignWriting pro děti dobrým prostředkem na rozvoj znakové a slovní zásoby a děti si mohou díky němu lépe zapamatovat a upevnit znak.

Z odborné literatury však ví, že v naší republice se SignWriting ve školách zatím nepoužívá, což je škoda. Bylo by dobré s tímto způsobem zápisu seznámit více lidí a začít jej na školách využívat. Překvapilo ji ale zjištění, že ani samotní neslyšící SignWriting neznají a neumějí jej používat. Informantka by uvítala možnost dalšího vzdělávání v této oblasti a ráda by si osvojila SignWriting lépe, aby jej mohla využívat při dalším studiu znakového jazyka a zaznamenávat si, co potřebuje.

4. SKUPINA – LEKTOŘI ZNAKOVÉHO JAZYKA

V této skupině se podařilo realizovat jen jeden rozhovor s neslyšící lektorkou kurzů v brněnském Trojrozměru. Je jí 31 let a kromě práce lektorky pracuje i jako učitelka ve škole pro děti se sluchovým postižením. Od roku 2004 pracovala jako lektorka znakového jazyka v Unii neslyšících Brno, poté přešla do organizace Trojrozměr. SignWriting neovládá a myslí si, že je hodně náročný. Neví, jakým způsobem si její studenti zapisují nově naučené znaky na kurzu, nepoužívá při výuce SignWriting ani jiný způsob zápisu znakového jazyka. Nevyužila by SignWriting ani

v případě, že by měla k dispozici kvalitní materiály pro jeho výuku. Informantka nevěděla, jestli by uvítala, kdyby její studenty někdo naučil SignWriting, nemá s tím žádné zkušenosti. Myslí si, že SignWriting není příliš rozšířený, nemá ale bližší informace.

5. SKUPINA – UČITELÉ ŽÁKŮ SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM

V této skupině proběhly dva rozhovory s učitelkami žáků se sluchovým postižením. První informantka je neslyšící, má 36 let a pracuje v Mateřské a základní škole pro sluchově postižené v Brně, kde působí jako učitelka dramatické výchovy a vychovatelka ve školní družině. V této škole pracuje již deset let. Se SignWritingem se setkala poprvé v roce 2008, kdy absolvovala seminář, který pořádalo středisko Teiresiás a vedl jej pan J. Fikejs. Na tomto semináři se rychle seznámila se základními pravidly a spolu s ostatními účastníky semináře hned přešli k praktickému procvičování.

Po skončení semináře využila nově nabyté znalosti k tomu, aby ukázala dětem ve škole, že něco takového jako SignWriting existuje. Vyrobili si s dětmi v osmé třídě ve výtvarné výchově záložky do knihy, které byly popsány symboly v SignWritingu. Informantka dětem připravila nejprve tabulku se symboly a děti si z barevného papíru vystříhaly záložky. Poté si nacvičily zápis svého jména nebo přezdívky v SignWritingu a pak zápis provedly přímo na záložku, kterou si mohly ještě libovolně ozdobit. Děti to bavilo a líbilo se jim, že je to aktivita spojená se znakovým jazykem.

Informantka zastává názor, že zápis znakového jazyka patří do kultury Neslyšících, proto je dobré, aby se s ním děti seznámily a měli alespoň povědomí o tom, že něco takového existuje. Považuje SignWriting i za jeden z důkazů, že znakový jazyk je opravdu jazyk a není to jen soustava nahodilých gest. Ve výuce s dětmi již bohužel SignWriting více nevyužila, protože v předmětech, které učí, není pro toto téma prostor, bylo by lépe jej využít v předmětech jako je český jazyk nebo český znakový jazyk. Ani ve školní družině nemá příliš času na vymýšlení aktivit spojených se SignWritingem. Daly by se ale využít další hry se slovy nebo se znaky, aby se děti alespoň seznámily se základními pravidly. Pro děti je to však prý obtížné na naučení.

Podle ní by měl být SignWriting zařazen buď již v předškolním vzdělávání, nebo, a to spíše, až na středních školách, jako něco navíc, podobně jako například cizí

jazyky. Na základní škole totiž děti mají mnoho jiných povinností a musejí se naučit spoustu věcí. Učí se funkční komunikaci, zodpovědnosti a dalším základním věcem a SignWriting by už nezvládaly. Žáci si na prvním stupni základní školy většinou ani nezapisují své poznámky, nezvládnou to. Šikovnější děti si občas něco poznamenají zhruba ve třetí třídě nebo výše, ale poznámky, například co mají děti dělat v rámci domácí přípravy, jim stále píšou učitelky ve škole.

Kdyby informantka měla k dispozici kvalitní materiály, tak by SignWriting využila, a to jak k „oprášení“ vlastních znalostí, tak pro starší děti ve výuce. Malé děti se nevydrží dlouho soustředit a učit se něco nového. Informantka říká, že osvojování si základních pravidel SignWritingu je zpočátku jednoduché, postupně se ale přidávají další a další pravidla a už je to horší a více odborné. O rozšíření SignWritingu v České republice nemá přehled, na školách pro sluchově postižené se ale nepoužívá. Vidí využití spíše u starších neslyšících dětí nebo u osob, které se zajímají o český znakový jazyk.

Druhá informantka má 25 let a nyní prvním rokem pracuje jako učitelka v mateřské škole a vychovatelka ve školní družině v Mateřské a základní škole pro sluchově postižené v Brně. Je slyšící, ale ovládá český znakový jazyk. Se SignWritingem se setkala při svém studiu Speciální pedagogiky na vysoké škole v povinném semináři a částečně si osvojila pravidla jeho zápisu. Jí samotné se zdá SignWriting poměrně náročný a pro její žáky je v některých případech náročný, v některých nikoliv.

V současné době pracuje s dětmi předškolního nebo mladšího školního věku, které si své poznámky většinou ještě nezapisují, nebo jen výjimečně některé děti si zapíší izolovaná slova. Informantka použila SignWriting v mateřské škole při nácvičce názvů ročních období. SignWriting byl zpracován formou kartiček pexesa a hrací kostky. U takto malých dětí, které nemají ještě zkušenost se způsobem zapisování znakového jazyka, byla tato aktivita pouze jako zpestření, protože zobrazení znaků je pro ně ještě příliš složité. Bylo by vhodnější k prvnímu seznámení se SignWritingem použít jednoduché znaky s jednoduchým zápisem.

Možnost spolupráce s někým kdo by naučil děti základům SignWritingu, by informantka uvítala, a také by uvítala kvalitní materiály pro výuku tohoto způsobu zápisu. Na SignWritingu se jí nejvíce líbí, že dává možnost zachování znakového jazyka

bez použití češtiny nebo moderní technologie. Pro prelingválně neslyšící děti je čtení tohoto způsobu záznamu pochopitelnější než čtení psaného českého jazyka. Informantka považuje ze všech možností zápisu znakového jazyka SignWriting za nejvhodnější a nejlépe čitelný. Pro neslyšící je daleko vhodnější než přepis latinkou do češtiny, protože latinkou nelze zachytit trojrozměrnost znaku. Díky SignWritingu lze znakový jazyk uchovat pro další generace. Může také usnadnit učení neslyšících dětí, protože zápis přímo ve znakovém jazyce je pro ně pochopitelnější a srozumitelnější než zápis v českém jazyce. Může to mít pozitivní dopad i na motivaci žáků, protože je pro ně jednodušší si číst ve svém mateřském jazyce, než v jazyce cizím, kterým pro ně čeština většinou je.

Informantka však poukazovala také na nevýhody, které jsou spojeny s užíváním SignWritingu. Za jednu z nevýhod považuje poněkud obtížné osvojení si všech pravidel a symbolů v SignWritingu zejména pro osoby, které se s tímto způsobem zápisu nebo i se znakovým jazykem seznamují až v pozdějším věku, znakový jazyk tedy není jejich mateřským jazykem. Další nevýhodou mohou být odlišnosti každého jedince při zápisu symbolů v SignWritingu. Je velmi důležité mít dobře osvojená pravidla pro zápis a dodržovat je, protože pokud se tak neděje, tak jsou zápisy odlišné a dochází k chybám. Každý člověk ale produkuje znakový jazyk individuálním způsobem, což se také promítá v odlišném zápise SignWritingu. Možná by tento problém mohla vyřešit určitá standardizace českého znakového jazyka, ale to je otázka spíše pro lingvisty. Informantka se také zmiňuje o nevýhodě nutnosti prostorové představivosti při používání SignWritingu, protože je při zapisování nutné převést 3D rovinu do 2D roviny.

Informantka se zamýšlela také nad možností, že kdyby se SignWriting stal „písmem“ neslyšících, tak by neslyšící neměli žádnou motivaci naučit se psaný český jazyk, což by jen prohloubilo komunikační bariéry mezi neslyšícími a slyšícími. Při své práci s dětmi v mateřské škole by informantka ocenila, kdyby díky SignWritingu děti dosáhly kvalitnějšího porozumění, měly by možnost přečíst text a nebyly by omezeny neznalostí českých slov. Pro malé děti by mohla být motivace, že si čtou ve svém vlastním jazyce, mohly by si přečíst pohádku, rozvíjet slovní zásobu při kombinaci s globálním čtením.

SignWriting by informantka využila už u dětí v předškolním věku, u dětí by to rozvíjelo prostorovou a pravolevou orientaci, představivost, paměť, zájem o komunikaci apod. Lze zde využít velké množství her a činností, například puzzle, pexeso, malované čtení, kufr, aktivity, kostky, kvarteto, deskové hry, Kimovy hry a mnoho dalších her, které slouží k rozvoji všech složek osobnosti dítěte. SignWriting mohou podle informantky využít i slyšící při studiu znakového jazyka nebo také tlumočníci znakového jazyka, výzkumníci a další lidé, kteří se o znakový jazyk zajímají a mají potřebu jej nějakým způsobem zachytit. Také díky SignWritingu mohou neslyšící umělci tvořit v jejich vlastním mateřském jazyce, například prózu, poezii apod.

Informantka je názoru, že SignWriting není v naší republice příliš rozšířený, pravděpodobně kvůli jeho obtížnější tvorbě. Učitelé na školách pro děti se sluchovým postižením nemají motivaci pro využití SignWritingu ve výuce, je to časově i technicky náročné, nemají dostatečné metodiky nebo informace o tom, jakým způsobem SignWriting využít. Mohlo by ale pomoci vytvoření sady již zpracovaných textů, karet a her s metodikou v SignWritingu pro učitele, které by mohli využít při výuce a hrách s dětmi.

4.3 Analýza názorů na SignWriting z pohledu studentů speciální pedagogiky

Data do této kapitoly byla s vědomím studentů získána prostřednictvím vedoucí diplomové práce, která zadala studentům surdopedie úkol na vypracování úvahy o SignWritingu a jeho využití ve školách pro děti se sluchovým postižením i jinde. Studenti se zamýšleli nad tím, jestli by SignWriting použili ve školách pro sluchově postižené, od jakého věku dětí, zda jim připadal SignWriting těžký nebo ne, jaké jsou jeho výhody, nevýhody apod.

Studenti zdůrazňovali důležitost psané formy znakového jazyka, protože s ní souvisí vzdělanost člověka – schopnost číst, psát, učit se. Na první pohled se zdá zápis znakového jazyka nereálný, protože je tvořen především vizuálně-motorickými prostředky. Lingvisté zaměřeni na znakový jazyk však vynalezli několik způsobů zápisu znakového jazyka, např. transkripce glosami, slovní popis a různé notační systémy. Transkripce glosami je ale nedostačující a slovní popis zase příliš zdlouhavý. **Podle**

studentů je SignWriting nejvhodnější notací znakového jazyka, protože vychází ze skutečné podoby znaku. Symboly se zakreslují do obrázku reprezentujícího horní polovinu těla člověka. Z obrázku lze bezpečně určit, o jaký znak se jedná. SignWriting se ujal role plnohodnotného zápisu znakového jazyka, protože nejlépe umožňuje zachytit všechny vizuálně-motorické prostředky, jako je tvar ruky, pohyb i mimika, je jednoduchý a dobře čitelný.

Možnost psané formy souvisí také s tím, aby byl jazyk uznáván jako plnohodnotný jazyk. Studenti uváděli, že většina jazyků, snad kromě jazyků používaných domorodými kmeny v Africe, mají svoji psanou podobu. Písenná forma jazyka je významnou známkou vzdělanosti, protože už od pradávných dob byl za vzdělaného člověka považován ten, kdo uměl číst a psát.

Někteří studenti se zamýšleli i nad tím, jaké by to bylo, kdybychom neměli písmo. Význam písma je obrovský, je to nezákladnější způsob přenosu a uchování informací jazykového systému. Ačkoliv je v dnešní době možnost zaznamenávat data i jinými způsoby, například v digitální nebo zvukové podobě, důležitost a potřebu psané formy jazyka si však stále uvědomujeme. Ne vždy jsou nám totiž tyto způsoby moderní technologie dostupné a zaznamenávání písmem je daleko jednodušší. **Díky písenným záznamům se dochovaly historické poznatky, významná umělecká díla a další.**

Do roku 1974 SignWriting neexistoval a pokud chtěli neslyšící něco písenně zaznamenat, nezbývalo jim, než použít psaný český jazyk, který je pro ně jazykem cizím. SignWriting tedy dává neslyšícím možnost něco napsat a později i přečíst v jejich vlastním mateřském jazyce, stejně, jako slyšící lidé čtou latinku. **Neslyšící se tak mohou vzdělávat v jejich přirozeném jazyce, aniž by se museli soustředit na překládání latinky do znakového jazyka.**

Studenti poukazovali i na to, že většina neslyšících dětí se narodí do slyšících rodin, kde v lepším případě se rodiče učí znakový jazyk spolu s jejich dítětem. Pro takové děti je potom důležité, aby veškerá podpora směřovala na rozvoj znakového jazyka, včetně jeho psané formy. Děti potom mohou za využití SignWritingu studovat z knih, které jsou napsány v jazyce jim přirozeném. Studenti z vlastní zkušenosti vědí, že číst v cizím jazyce není nic jednoduchého. Není možné se vlastně divit, že neslyšící děti dosahují nízké gramotnosti, vždyť se mají učit z knih, kterým nerozumějí.

Nemožnost zapsat slovo (znak) ve znakovém jazyce je problematické nejen při výuce znakového jazyka samotného, ale i při výuce jiných předmětů. Bez SignWritingu jsou děti nuceny zapisovat si termíny a pojmy v pro ně cizím, nesrozumitelném jazyce. Tato skutečnost potom logicky dopadá tak, že děti zpětně nepochopí probírané učivo a učí se pouze mechanicky nazpaměť řadu slov, kterým v podstatě zcela nerozumí.

Většina studentů se ztotožňovala s názorem, že význam SignWritingu je nezměrný. Je to velká pomůcka nejen pro neslyšící děti, ale i pro studenty znakového jazyka a další, kteří se o znakový jazyk zajímají. Mezi studenty se však našly i výjimky, kdy se SignWriting nasetkal s vřelým přijetím. Důvodem bylo hlavně prozatímní nepoužívání SignWritingu v České republice, přílišná složitost zápisu a také velké množství značek a symbolů.

V názoru na složitost SignWritingu se studenti často rozcházel. Část považovala SignWriting za jednoduchý systém, při kterém člověk ani nemusí mít velké znalosti znakového jazyka, aby dokázal zapsané symboly přečíst. A pokud by si nevěděl rady, může si mnoho informací dohledat na internetu ve slovníku nebo v článkách na webových stránkách ruce.cz. Další část studentů byla nejprve z velkého množství symbolů zmatená, ale po bližším seznámení už to nevypadalo tak složitě. Pokud se člověk opravdu snaží a chce se SignWriting naučit, tak by to neměl být velký problém. Jedna studentka uvedla, že nejprve se jí zdál celý systém velmi nesmyslný, až později postupně nalézala další informace a SignWriting najednou začal dávat smysl.

Někteří studenti však uváděli, že teorie SignWritingu nebyla ještě tak náročná na pochopení, ale samotné používání bylo velmi těžké a matoucí. Velké množství symbolů vypadalo nesmyslně. K zápisu pak byla potřeba velká dávka představivosti, aby si člověk uvědomil, jak znak vypadá, v jaké pozici jsou ruce, jaký provádí pohyb a jaká mimika znak doprovází apod. Jedna studentka SignWriting dokonce přirovnala k „*hieroglyfickému*“ zápisu. Studenti, kterým se zdál SignWriting náročný, většinou uváděli, že je to také tím, že příliš neovládají znakový jazyk. Podle jejich názoru je při začátcích osvojování SignWritingu nutná alespoň základní znalost znakového jazyka, protože z něj systém zápisu vychází. Teprve znalost znakového jazyka umožňuje porozumění jednotlivým symbolům používaných při zápisu SignWritingu. Pokud člověk neovládá znakový jazyk alespoň na základní úrovni, nemůže si zakreslené

symboly představit a propojit si je s konkrétním znakem, což způsobuje těžkosti při osvojování SignWritingu.

Na používání SignWritingu ve školách měli studenti ve většině případů pozitivní názor. Podle nich je důležité, aby se SignWriting do škol zavedl a aby děti měly možnost jej používat. **Zlepšilo by to celkovou úroveň vzdělanosti, protože žáci by mohli nahlédnout do poznámek, které si napsali ve svém mateřském jazyce a učit se z knih, kterým rozumí.** Studenti však poukazují i na to, že ne všem dětem by SignWriting mohl vyhovovat. Záleží však na konkrétním složení třídy, protože ve školách pro sluchově postižené ubývá dětí s těžkým sluchovým postižením, sluchové ztráty stále lépe kompenzuje technický rozvoj, naopak v těchto školách přibývá dětí s kombinovaným postižením. Je tedy na každém dítěti, zda by SignWriting využilo k tomu, aby se mohlo lépe učit nebo ne.

Někteří studenti připouštějí, že výuka SignWritingu by mohla být přínosná, ale pouze souběžně s výukou českého jazyka. Zápis učební látky v SignWritingu by byl totiž časově náročný, proto je vhodnější si ji zapisovat v psaném českém jazyce. Studenti však nemají zkušenosti z praxe, že by v některé ze škol používali SignWriting ve výuce, proto je pro ně těžké si to představit.

Ohledně věku dětí, ve kterém by se měl SignWriting používat, se názory studentů různí. Někteří považují za důležité, aby děti již v mateřské škole seznámily se základy SignWritingu. Jedna studentka uvedla: *„Tak, jako bývá na nástěnkách v běžných školách napsáno „Veselé Vánoce“, ve školách pro sluchově postižené by měl být tento zápis v SignWritingu, aby se s ním děti seznamovaly přirozeně a hravou formou“.* Lze zde využít také další hry, jako například kufř, pexeso, Kimovy hry, domino apod.

Další studenti navrhují učení souběžně se čtením a psaním českého jazyka, jiní zase až na druhém stupni základní školy nebo na středních školách. Dříve by to podle nich bylo pro děti příliš náročné, mají v té době spoustu jiných věcí, které se musí naučit. Musí si osvojit a upevnit komunikaci ve znakovém jazyce, mají logopedickou péči, učí se český jazyk a SignWriting by už děti nezvládaly. Po zavedení výuky SignWritingu na druhém stupni by praxe ukázala, zda je to vhodné nebo ne a pak by se mohlo postoupit dále a zavést jej třeba i na prvním stupni.

Studenti však nezapomínají, že každé dítě je jiné a má individuální možnosti a potřeby. Pro někoho by tedy byl SignWriting přínosem a pro někoho by byl naopak velmi těžký na naučení. Pro všechny děti se ale může SignWriting použít jako prostředek pro zafixování dnů v týdnu a měsíců v roce, využít různé pomůcky pro zpestření výuky tak, aby děti byly alespoň seznámeny s tím, že něco takového existuje.

SignWriting však může své uplatnění nalézt nejen ve školách pro sluchově postižené, ale i v kurzech znakového jazyka. Díky tomu, že SignWriting zaznamenává polohy rukou i jejich pohyb, mohou si studenti znakového jazyka vytvořit zápis znaku a později se k němu vracet, pokud znak nemají ještě plně osvojený. Nemusí se tak spoléhat jen na svoji paměť. Studenti však většinou SignWriting neumí, a tak si vytváří vlastní systémy pro zápis znakového jazyka. Často to bývá slovní popis nebo nějaké náčrty, symboly, obrázky a bývá to časově náročné a někdy i neúčinné. I sami studenti v některých případech mají po delším časovém úseku problémy z vlastního zápisu správně určit znak. Další nevýhodou tohoto systému zapisování je, že si studenti nemohou své poznámky půjčovat, když např. někdo na kurzu chybí, protože by to po svém kolegovi „nepřečetli“, každý má svůj vlastní specifický způsob zaznamenávání. Nejlepší by bylo tedy osvojování si znakového jazyka i SignWritingu současně. Studenti uváděli: *„Pokud chodíte na kurz angličtiny, také se tam učíte anglicky nejen mluvit, ale i psát, tak proč by to nemohlo být stejné v případě znakového jazyka“*.

Jedna studentka se však zamýšlí nad tím, jestli by se při použití SignWritingu v kurzu znakového jazyka celá výuka pouze nezpomalila, kdyby si všichni studenti osvojovali ještě současně SignWriting a dělali si v něm své zápisy. Mohly by ale pomoci předtištěné učebnice, díky kterým by si mohli slyšící studenti doma opakovat znaky naučené na kurzu. Lépe by si tak vybavili správné postavení rukou, správný pohyb a v neposlední řadě také správnou mimiku, která začínajícím studentům často dělá potíže.

Někteří studenti měli ale zkušenost, že se jejich lektor znakového jazyka na kurzu zeptal, jestli znakový jazyk lze zapisovat či nikoliv. Studenti, kteří měli čerstvě absolvovaný seminář, ve kterém si osvojovali pravidla SignWritingu, říkali, že lze. **Neslyšící lektor byl však naprosto neústupný a tvrdil, že znakový jazyk je prostorový a zapsat prostě nejde.** Jakékoliv vysvětlení, že existuje něco jako je SignWriting odmítal a snažil se pokračovat dále v probíraném tématu. Studenti neměli

ještě takovou velkou znakovou zásobu, aby se s lektorem mohli pouštět do delší diskuze, ale získali tak pocit, že mezi neslyšícími není SignWriting ještě rozšířený a nevědí o tom, že existuje. Další studentka, která také byla ve při s lektorem ohledně existence psané podoby znakového jazyka. Lektor o SignWritingu věděl, ale odmítal ho. Studentka se ve své úvaze ptá, proč si lektoři tak striktně odmítají připustit, že by na SignWritingu mohlo něco být. „*Je to snad proto, že jej sami neovládají, a tak předstírají, že nic takového neexistuje?*“ Nebo opravdu vnímají pouze negativa SignWritingu a proto jej nechťejí přijmout? Odpovědi na tyto otázky zatím neznáme.

O zajímavé zkušenosti se dozvěděla jedna studentka, která hovořila na téma SignWriting s asistentkou pedagoga ve škole pro sluchově postižené. Když měli žáci ve výuce přepsat text, přednesený ve znakovém jazyce, do českého jazyka, tak jeden žák s tím měl potíže. Jednalo se o žáka, který dobře ovládá znakový jazyk a český jazyk mu dělá velké problémy. **Žák větu nenapsal v českém jazyce, ale začal kreslit obrázky znaků.** Z této situace můžeme posoudit, že některým žákům by zavedení SignWritingu do škol velice pomohlo a později by se díky němu mohli naučit i český jazyk.

Pro bližší pochopení významu SignWritingu pro neslyšící děti si někteří studenti představili sami sebe, jak se učí v němčině, ve které znají jen několik základní vět, například francouzštinu. Bylo by to pro ně naprosto nemyslitelné. Možná by se to dalo naučit, ale mechanicky, bez porozumění. Jiná studentka si představovala, jak by se učila například logopedii v angličtině. Je to pro ni naprosto „*hrůzostrašná představa*“. Také výsledky tohoto učení by nebyly ani zdaleka takové, jako když se člověk učí ve svém mateřském jazyce. Studenti uváděli, že dříve si ani tolik neuvědomovali, jak musí být pro neslyšící děti těžké, když se musí veškeré věci učit v češtině, která je pro ně cizím jazykem. Až teprve po bližším seznámení s notačním systémem SignWriting v něm začali vidět velkou příležitost pro neslyšící děti, které by se díky němu učily ve svém vlastním (mateřském) jazyce, kterému rozumí.

Jedna studentka uváděla v úvaze svoji vlastní zkušenost, kdy pozorovala výuku SignWritingu ve skupině slyšících a neslyšících studentů. V obou skupinách byly použity stejné výukové materiály. Ve skupině neslyšících nebyl nikdo, kdo by SignWriting ovládal nebo znal základní pravidla. **Přesto neslyšící studenti ze zápisu daleko rychleji a správně odhadli, o jaký znak se bude asi jednat.** Měli i větší představivost a pohotově dávali ruce do příslušného tvaru podle zápisu.

Někteří studenti vnímají SignWriting jako specifické bohatství kultury Neslyšících a v jeho používání spatřují dobrý prostředek, přispívající k budování vlastního sebeuvědomění a identity neslyšících ve společnosti a ve světě. Možnost vyjádřit se vlastním jazykem i v situacích, kdy není k dispozici bezprostřední kontakt nebo moderní technologie, je velké plus směrem k tomu, aby i znakový jazyk stál rovnoprávně vedle ostatních světových jazyků. Bohužel v naší republice není SignWriting tak populární, jako je tomu v zahraničí, kde se používá ve školách i v komunitě Neslyšících. V České republice se jím zabýváme zatím spíše z teoretického hlediska a na akademické půdě. Studenti uvádějí, že se se SignWritingem zatím nikde v praxi nesešli.

Psaná forma jazyka je však důležitá proto, že v posledních letech se komunikace mezi lidmi stále více přesouvá do elektronické podoby, osobní kontakt je stále více nahrazován emaily, textovými zprávami a dalšími vymoženostmi, které s sebou rozvoj techniky přináší. Psaný text je dnes stále důležitější než dříve, v mnoha situacích nahrazuje mluvenou řeč. I to je důvod, proč bychom se měli snažit rozšířit SignWriting i v naší republice, aby i neslyšící měli stejné možnosti jako slyšící lidé.

Dále se studenti zamýšleli nad výhodami SignWritingu. Podle jedné studentky se největší klad SignWritingu odvíjí od důvodu jeho vytvoření, tedy potřeby převést znakový jazyk do psané podoby. Tak, jako se po celém světě mohou lidé domlouvat mluveným i psaným jazykem, mohou i neslyšící písemně komunikovat ve svém mateřském jazyce. Toto je podle studentů zvláště důležité, protože neslyšící lidé mají často potíže s jazykem většinové společnosti. Jazyk, ve kterém čtou a píší, není jazykem, ve kterém myslí. Čtou a píší tedy v cizím jazyce, což vyžaduje mnohem větší námahu, než kdyby tyto činnosti prováděli v mateřském jazyce. **Studenti uvádějí, že je nesmyslné nutit žáky na prvním stupni, kteří ještě dobře neovládají ani svůj mateřský jazyk – znakový, aby prováděli zápis v pro ně cizím jazyce.** Jejich slovní zásoba v mateřském jazyce bývá nesrovnatelně vyšší než v tom cizím.

Při použití psané formy českého jazyka ve školách pro sluchově postižené může docházet k tomu, že žák nedokáže využít svůj potenciál, protože se nemá z čeho učit. Jeho zápisky jsou nekvalitní a nedostatečné a žák si nedokáže všechno mechanicky zapamatovat. Když využije text v učebnici, nemusí látce dobře porozumět. Poté při zkoušení získá špatnou známku ne proto, že by se neučil nebo že nemá předpoklady, ale

proto, že dostatečně neovládá český jazyk. **Takže je to zkouška z cizího jazyka, ne z daného předmětu.** Díky SignWritingu můžeme všem těmto potížím předejít.

Oproti psané češtině má SignWriting ještě jednu velkou výhodu pro neslyšící děti a tou je, že se zápis provádí pod sebe. Pro děti to pak je daleko přehlednější a snáze si zápis přečtou. Pokud by se v České republice začaly vydávat učebnice a knihy v SignWritingu, zlepšily by se možnosti vzdělávání dětí se sluchovým postižením. Zvětšila by se tím jejich slovní i znaková zásoba. Pokud učitel napíše na tabuli látku v tomto zápise, žáci by jí mohli mnohem snadněji porozumět a tím by ubylo i špatných známek dětí.

Studenti také zdůrazňují, že SignWriting, jakožto psaná podoba znakového jazyka, přispívá k uvědomění dětí, že znakový jazyk je plnohodnotný, že nestojí až za češtinou, není jí podřazený. V českém jazyce si mohou přečíst knihu a ve znakovém jazyce, díky SignWritingu, také. SignWriting tím otevírá dětem zcela nový svět. Neslyšící lidé díky němu mohou vytvářet svá umělecká díla, například literární díla, prózu, poezii. **Mohou zachytit specifika znakového jazyka přesně tak, jak jej používají neslyšící včetně různých slovních obrátů a metafor.** Jde tedy o to, že se nemusí znakový jazyk, kvůli potřebě zápisu, překládat do češtiny. Zvláště, pokud se jedná o umělecké dílo, tak by byla velká škoda necitovat autora doslovně, ale upravovat jeho vyjádření pro potřeby českého jazyka.

Někteří studenti také poukazovali na to, že SignWriting má i další výhody, jako například svoji jednoduchost, rychlost a čitelnost. Oproti ostatním notačním systémům, které jsou uvedeny například ve Všeobecném slovníku znakového jazyka je SignWriting daleko snáze pochopitelný, názorný, logický a je možné se jej rychle naučit, protože má i na první pohled mnoho společného se znakovým jazykem. Není potřeba jej doplňovat slovním komentářem. Oproti záznamu na videích je při použití SignWritingu ještě jedna výhoda. Záznam nám nikam „neuteče“, můžeme jej zkoumat bez obtíží déle, vlastním tempem. Studenti uváděli, že jim stačily dva semináře k pochopení základních pravidel. Sice to ještě nestačí k dobrému ovládnutí celého systému, ale procvičováním se kompetence k jeho užívání rychle zlepšuje.

Dalším podstatným kladem SignWritingu je, že komunikace může probíhat bez přítomnosti obou účastníků komunikace. Můžeme zápis provést rukou, nebo pomocí internetové aplikace (SignMaker). Zde je nabízeno velké množství znaků a symbolů,

kteře jsou odděleny například podle tvaru ruky, podle různé mimiky, znaky se dají různě kombinovat, otáčet, přesouvat, skládat. „*Díky této aplikaci můžeme v SignWritingu například vytvořit recepty, dopisy, poznámky, a další záznamy podle přání uživatele*“. Pro děti tím vzniká určitá motivace, protože je pro ně zábavnější pracovat u počítače, než psát symboly rukou. Lze také v aplikaci ze symbolů vytvořit email nebo záznam vytisknout a použít později. Tím se uchovávají informace pro další generace, aby naši potomci v budoucnosti mohli nahlédnout do záznamů a studovat dnešní dobu, která pro ně bude už historií.

SignWriting slouží k získávání nových vědomostí, dovedností a schopností, k udržování historie, tradic a kultury, k obohacení a také k rozšíření si obzorů. Díky němu je možné zkoumat i historický vývoj znakového jazyka, generační, sociální a regionální odchylky ve znakovém projevu apod.

Velkou výhodou SignWritingu je také to, že je mezinárodní. Každý stát má svůj vlastní národní znakový jazyk, ale pravidla zápisu SignWritingu jsou všude stejná. S trochou nadsázky můžeme tedy říct, že pomocí zápisů v SignWritingu je možné se naučit jakýkoliv národní znakový jazyk na světě. Můžeme lehko přechít, jak vypadá například znak pes v anglickém, německém nebo holandském znakovém jazyce.

Studenti však také poukazují na nevýhody SignWritingu. Někteřým studentům připadá zápis velmi složitý, protože znakování probíhá v rovině trojdimenzionální, tedy jiné, než jsou slyšící lidé zvyklí z mluveného jazyka. Je zapisován pohyb, jednotlivé pozice rukou, jejich postoj k tělu, umístění v tělesném schématu a v neposlední řadě i mimika. Pro mnoho lidí je tato představa nerealizovatelná a SignWriting je pro ně velmi náročný na osvojení. Zápis jim připadá komplikovaný, nečitelný, pomalý, náročný na představivost. Může se stát, že udělají malou chybu, například záměnu symbolu a hned vznikne omyl. Ve většině případů je to však jen otázka času, než si daný člověk osvojí pravidla zápisu a praktickým používáním se pak dále zdokonaluje ve čtení a psaní SignWritingu. Někteří studenti také uváděli, že nevýhodou je časová náročnost zápisu, zapsat znak je pomalejší, než napsat slovo. To se ale také může časem vylepšit díky procvičování a dokonalému zvládnutí všech pravidel. Studenti také poukazují na možnost, že ruční zápis SignWritingu bude u méně graficky zdatných jedinců chaotický a nečitelný. Tato potíž však nesouvisí jen se SignWritingem, ale se všemi grafickými znázorněními.

Jedna studentka uváděla, že SignWriting je možná tak málo oblíben proto, že vyžaduje daleko více námahy a znalostí, než jiné způsoby záznamu. „*Zmáčknout spoušť fotoaparátu a k fotografii přidat popisek, nebo nahrát krátké video*“ podle studentky není problém. Sama si zapisovala znaky na kurzu díky číslům, která zastupovala jednotlivé tvary ruky. Tento systém jí naprosto vyhovoval a myslí si, že učit se SignWriting by pro ni bylo zbytečné. Také měla osobní zkušenost s neslyšícím mužem, který sice SignWriting znal, ale nepoužíval ho, protože z něj nedokázal nic přečíst. Studentům se také nelíbila nejednotnost zápisů. SignWriting je zapisován tak, jako ho znaková osoba vnímá. Například někdo použije u téhož znaku symbol pro dotek, jiný člověk symbol pro tření. Nebo někdo vidí v určité poloze ruku z přímého pohledu, někdo zase shora. Možná by ale pomohla určitá standardizace nebo zavedení „spisovného“ znakového jazyka.

Pokud by se SignWriting zavedl v naší republice do škol pro sluchově postižené, bylo by potřeba mnoho času na vyškolení odborníků, vytvoření materiálů a dalších pomůcek pro děti. Studenti také upozorňují na možnost, že kdyby se SignWriting stal „písmem“ neslyšících, mohlo by se stát, že se prohloubí komunikační bariéry mezi slyšícími a neslyšícími. Neslyšící totiž nebudou ve většině případů po osvojení SignWritingu už dostatečně motivováni k tomu, aby se snažili učit český jazyk, a tím se jen zhorší dorozumívání neslyšících ve většinové společnosti. SignWriting ještě není v naší republice dostatečně rozšířený, což může také způsobit ještě větší izolovanost neslyšícího jedince, který by si SignWriting osvojil. Jedna studentka také upozorňuje na nevýhodu, že používat SignWriting u osob s přidruženým postižením nebo s hluchoslepotou není příliš reálné. I do škol pro sluchově postižené se dostává stále více dětí, které mají i další postižení než jen sluchové a u těchto dětí je použití SignWritingu diskutabilní, protože by asi neporozuměli celému zápisu v tomto systému.

Na závěr studenti uváděli, že příslušníci jazykové a kulturní menšiny Neslyšících často nepovažují za důležité, aby se učili komunikovat orálně, a jsou pyšní na znakový jazyk jako na svůj vlastní plnohodnotný jazyk. Právě pro tyto jedince by byl SignWriting velkou pomůckou, i když je to bohužel další krok směrem od většinové společnosti slyšících. Na úřadech, v novinách, v televizi se sice stále bude používat latinka, ale to není důvod, proč by neslyšící nemohli mít svoji vlastní formu zápisu znakového jazyka, vlastní noviny psané v SignWritingu, vlastní webové stránky apod.

Stejně jako dlouho trvalo uzákonění znakového jazyka, tak i SignWriting se rozšiřuje v naší republice jen velmi pozvolna. Jen čas ukáže, jestli opravdu dojde k tomu, že neslyšící jej budou používat jako psanou podobu znakového jazyka. Také ve školách pro sluchově postižené ještě nejsou učitelé připraveni na to, aby se tento notační systém zavedl do výuky. Možná by mohly pomoci semináře a workshopy pořádané lidmi zajímavými se o tuto problematiku nebo studenty, kteří mohou učitelům i samotným Neslyšícím objasnit přínosy SignWritingu. **Tento systém může opravdu pomoci neslyšícím dětem s výukou a obohatit kulturu Neslyšících.** Pozitivní výsledky vzdělávání by pomohly přesvědčit i ty, kteří se zatím staví k používání SignWritingu skepticky.

Jedna studentka zdůrazňuje, že bychom se měli nechat inspirovat historií. *„Pokaždé, když někdo přišel s nějakou inovátorskou myšlenkou, tak byla zprvu odmítána. Autoři museli projít strastiplnou cestu, aby si získali své příznivce a podařilo se jim své myšlenky rozšířit“.* Tato trpělivost a píle se vždy vyplatila. Podobně tomu bude i v případě SignWritingu, který se snad brzy rozšíří a začne se používat ve školách pro sluchově postižené i v kurzech znakového jazyka.

4.4 Shrnutí získaných dat a doporučení pro speciálně pedagogickou praxi

Po uskutečnění všech rozhovorů s informanty bylo zjištěno, že mezi informanty nebyl nikdo, kdo by SignWriting striktně odmítal. Všichni informanti mají na SignWriting vesměs pozitivní názor a všichni by jej využili, názory se liší pouze v oblasti využití. Někteří informanti by jej využili již v předškolním věku neslyšících dětí, někteří až u starších neslyšících dětí. Všichni informanti ale shledávají pozitivní přínos SignWritingu pro studenty znakového jazyka, kteří si díky němu mohou zapisovat nově naučené znaky na kurzech a nemusí si složitě vymýšlet vlastní systém zápisu, který často později z důvodu zapomínání nemohou ani sami přečíst.

Bohužel odlišné názory mají zřejmě neslyšící lektoři znakového jazyka. Podařilo se uskutečnit pouze jeden rozhovor s informantkou v této skupině a ta se stavěla k SignWritingu spíše neutrálně, ani se nezajímala o to, jakým způsobem si její studenti nově naučené znaky zapisují.

Většina informantů označuje SignWriting jako těžký na naučení, ale uvítali by, kdyby měli možnost lepšího naučení a zautomatizování si tohoto způsobu notace. Také by uvítali kompletní materiály pro výuku SignWritingu, které v naší republice zatím chybí a možná proto není SignWriting příliš rozšířený. Malá rozšířenost SignWritingu souvisí i s tím, že v dnešní době se využívá k záznamům znakového jazyka spíše moderních technologií a lidé tak nemají potřebu se zdlouhavě učit notačnímu systému, když záznam např. videem je pro ně dostupný bez větší námahy. Někteří informanti také poukazovali na to, že nízká rozšířenost SignWritingu může být spojena s odmítáním kulturou Neslyšících, protože si chtějí znakový jazyk zachovat jako vizuální jazyk a často zdůrazňují, že znakový jazyk nemá psanou podobu. Jiní informanti naopak považují SignWriting za součást kultury Neslyšících, jako jeden z důkazů, že znakový jazyk je opravdu jazyk.

Studenti speciální pedagogiky měli až na výjimky na SignWriting pozitivní názor a ve výuce by jej využili. Na osvojení jim základní pravidla připadala více či méně náročná, ale studenti uváděli, že jde často jen o cvik a procvičováním by se určitě docílilo lepšího ovládnutí systému. Studenti také často uváděli, že pro to, aby se naučili SignWriting, je důležitá alespoň minimální znalost znakového jazyka. To však nemusí být vždy pravda, je možné se učit základní pravidla, jak zapisovat jednotlivé tvary rukou, postavení, pohyb, aniž by porozuměli významu znaku. Vždyť i samotná autorka SignWritingu znakový jazyk neuměla a přesto dokázala systém zápisu vytvořit. Vycházela pouze z tvarů ruky, umístění a pohybu ruky.

Pozitivní přínos SignWritingu pro neslyšící děti ve výuce vidí velká většina studentů. Uvědomují si, že český jazyk je pro neslyšící děti jazykem cizím, proto mají problémy se jej naučit. Zápis znakového jazyka může pomoci tyto potíže řešit, díky němu se potom děti naučí český jazyk jako druhý jazyk. SignWriting se může využít i při výuce dalších předmětů, aby se děti učily a dělaly si poznámky ve svém mateřském jazyce. Studenti si často představovali sami sebe, jak by se učili nějakou náročnou látku v cizím jazyce.

Velkou výhodou studenti spatřují i v tom, že je SignWriting mezinárodní a lze jím zapsat jakýkoliv znakový jazyk na světě. Oproti tomu jako největší nevýhodu uváděli, že učením SignWritingu místo psané češtiny se neslyšící lidé ještě více vzdalují od slyšících. Poklesá tak i jejich motivace učit se český jazyk, když jej vlastně už

„nepotřebují“, mají své písmo a učení českého jazyka by pro ně znamenalo zbytečnou námahu navíc. Jiní studenti naopak vidí SignWriting jako vhodný a dobrý prostředek k tomu, aby se neslyšící dítě dobře naučilo český jazyk, ne jako náhradu psaného jazyka většinové společnosti. Cílem není nahradit latinku SignWritingem. V závěru mnozí studenti doufají, že stejně jako znakový jazyk, i SignWriting postupně dojde svého uznání a začne se používat v našich školách pro sluchově postižené a v kurzech znakového jazyka.

Doporučení pro speciálně pedagogickou praxi souvisejí s malou informovaností učitelů ve školách pro sluchově postižené i s malou informovaností samotných neslyšících. Bylo by dobré zavést nějaký způsob osvěty. Studenti by mohli udělat například v rámci praxe seminář nebo workshop pro učitele, případně i pro děti. Nebo absolventi, kteří nastoupí do nového zaměstnání a budou pracovat s neslyšícími, mohou SignWriting propagovat a zájemcům vysvětlit principy zápisu. Také by se mohly zorganizovat další workshopy pro veřejnost a šířit tak informace mezi neslyšící i slyšící. Pro praxi možná pomůže i přeložená a pro český znakový jazyk upravená německá kniha S. Wöhrmanna, která může sloužit jako učebnice SignWritingu.

V současné době plánuje J. Fikejs, tlumočnick českého znakového jazyka, který se SignWritingem intenzivně zabývá, zavedení volitelných seminářů ve Středisku Teiresiás – Středisku pro pomoc studentům se specifickými nároky při Masarykově univerzitě. Semináře by se zaměřovaly na výuku SignWritingu pro zájemce o tento notační systém. Díky seminářům by se mohla zlepšit informovanost lidí z řad speciálních pedagogů i neslyšících a pomoci tak SignWriting v naší republice více rozšířit.

Shrnutí

Po uskutečnění rozhovorů s informanty bylo zjištěno, že téměř všichni mají na SignWriting pozitivní názor a ve výuce dětí se sluchovým postižením by jej použili. Pouze lektoři znakového jazyka se k tomuto notačnímu systému staví spíše negativně. Studenti speciální pedagogiky také spatřují v možnosti zápisu znakového jazyka velkou výhodu pro neslyšící děti, kterým by se mohl v mnoha ohledech ulehčit proces vzdělávání.

ZÁVĚR

Komunikace je pro každého jedince velmi důležitá. Může být dvojího druhu – mluvená a písemná. Nejdůležitější nástroj lidské komunikace je jazyk. Každý jazyk, aby mohl být uznán skutečně jako plnohodnotný, musí splňovat šest základních rysů přirozeného jazyka: systémovost, znakovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historičnost. Písmo bylo vynalezeno asi před 50 tisíci lety a v současné době máme tři různé způsoby záznamu fonému v písmu (jednoduchý, diakritický a spřežkovitý).

Znakový a mluvený jazyk se od sebe liší už svým způsobem existence, znakový jazyk není založený na zvuku, ale na tvaru a pohybu, není vnímán sluchem, ale zrakem. Každý stát má svůj vlastní znakový jazyk, to znamená, že znakový jazyk není mezinárodní. Díky existenci znakového jazyka byla vytvořena kulturní a jazyková menšina Neslyšících. Znakový jazyk dříve nebyl uznáván jako jazyk, ale jen jako soustava nahodilých gest. Teprve v roce 1960 William Stokoe dokázal, že znakové jazyky stojí na stejné úrovni, jako jazyky mluvené. V České republice se o výzkum znakového jazyka zasloužila prof. PhDr. Alena Macurová, CSc. Český znakový jazyk a znakovaná čeština jsou dva zcela odlišné pojmy, český znakový jazyk není od mluvené češtiny nijak odvozen.

První pokus o zápis znakového jazyka provedl již v roce 1786 Charles Michel de l'Épée. Tradičně se pro zápis znakového jazyka používají tyto možnosti zápisu – transkripce glosami, slovní popis a notační systémy, kterých je několik. Problematikou zápisů a uchování informací ve znakovém jazyce se zabývali lingvisté již v 60. letech 20. století. Vzniklo několik různých způsobů zápisu a notačních systémů. Většina jich však byla nedostatečná, zdouhavá, nebo příliš náročná na osvojení. Nejvhodnějším způsobem záznamu se jeví notační systém SignWriting, který vytvořila baletka Valerie Suttonová v roce 1974. Získal si mnoho příznivců po celém světě, používá se v mnoha zemích a bývá často považován za psanou formu znakového jazyka.

V naší republice je jen málo lidí, kteří se SignWritingem zabývají. Proběhlo sice několik workshopů, ale bohužel nedošlo k rozšíření do škol pro sluchově postižené. U nás totiž stále chybí kvalitní výukové materiály, které by se mohly použít při výuce dětí i jiných zájemců o tuto problematiku. Učitelé ve školách pro sluchově postižené také nemají dostatečné znalosti tohoto systému, aby jej mohli učit i děti a běžně jej používat ve výuce. Možná pomůže tato diplomová práce, jejímiž přílohami jsou překlad německé

knihy S. Wöhrmanna a didaktické materiály pro výuku SignWritingu. Část knihy, přeložené z německého prostředí a upravené na prostředí české, je umístěna v přílohách práce. Celá kniha je pak k dispozici u autorky nebo vedoucí diplomové práce a může být v praxi použita jako učebnice SignWritingu.

Po uskutečnění rozhovorů s informanty bylo zjištěno, že téměř všichni mají na SignWriting pozitivní názor a ve výuce dětí se sluchovým postižením by jej použili. Pouze lektoři znakového jazyka se k tomuto notačnímu systému staví spíše negativně. Studenti speciální pedagogiky také spatřují v možnosti zápisu znakového jazyka velkou výhodu pro neslyšící děti, kterým by se mohl v mnoha ohledech ulehčit proces vzdělávání.

Rozhovory s informanty a názory studentů speciální pedagogiky mě utvrzují v tom, že význam SignWritingu je obrovský a má před sebou velkou budoucnost. Vždyť výhod SignWritingu je tolik, že daleko převažují jeho nevýhody. Pozitivním zjištěním je, že studenti speciální pedagogiky, včetně neslyšících studentů, mají na SignWriting ve velké většině případů kladný názor. Je tedy šance, že až se tito studenti dostanou do praxe, budou mít snahu zápis znakového jazyka s neslyšícími dětmi ve školách vyzkoušet a používat.

Myslím, že bychom se měli nechat inspirovat zahraničními státy, ve kterých se SignWriting úspěšně používá. Děti mají k dispozici učební materiály v jejich mateřském jazyce a to je velmi důležité. Pokud se podaří SignWriting zavést do škol i v naší republice, mohlo by to znamenat velký pokrok na cestě k lepšímu vzdělávání neslyšících žáků a jejich následnému začlenění do společnosti.

SHRNUTÍ

Diplomová práce je rozdělena do čtyř kapitol, z toho jsou tři kapitoly teoretické a jedna kapitola empirická. První kapitola se zaměřuje na vymezení pojmu jazyk, je zde uvedena charakteristika základních rysů přirozeného jazyka a zdůrazňuje důležitost psané formy jazyků. Druhá kapitola se zabývá znakovým jazykem jako plnohodnotným a přirozeným komunikačním prostředkem neslyšících. Krátce je zde zmíněna historie znakového jazyka, významné osobnosti, které se zasloužily o jeho rozvoj a poté přechází k charakteristickým rysům českého znakového jazyka. Poslední teoretická kapitola se věnuje seznámení s možnostmi zápisu znakového jazyka a různých notačních systémů, které se používaly v minulosti i nyní. V této kapitole je více přiblížený notační systém SignWriting, který bývá považován za psanou formu znakového jazyka.

V praktické části diplomové práce jsou po krátkém vysvětlení metodologie vyhodnocovány rozhovory s informanty o jejich názoru na SignWriting a používání tohoto systému ve školách pro sluchově postižené. Dále se praktická kapitola zabývá analýzou dokumentů, ve kterých jsou popsány názory na SignWriting z pohledu studentů speciální pedagogiky. Na závěr jsou uvedena doporučení pro speciálně pedagogickou praxi.

Nedílnou součástí diplomové práce jsou dvě přílohy – část přeložené německé knihy S. Wöhrmanna a didaktické materiály k pomůckám, které mohou být využity ve školách pro sluchově postižené pro výuku SignWritingu.

SUMMARY

The diploma thesis is divided into four chapters, three chapters from this are theoretical and another chapter is empirical. The first chapter focuses on the definition of language that is a characteristic set of basic features of natural language, and it stresses the importance of written forms of the language. The second chapter deals with the Sign language as a full and natural means of communication for the deaf. Briefly, there is mentioned the history of Sign language, famous people who deserved its development, and then comes to the characteristic features of the Czech Sign language. The last chapter deals with a theoretical familiarization of the possibilities with the Sign language and various notation systems that have been used in the past and now. This chapter is more closed to SignWriting notation system which is considered a written form of Sign language.

The practice part of master thesis is evaluated interviews with informants about their views of the SignWriting and using of the notation system in schools for hearing impairment. The chapter follows up analysis of documents in which are described opinions on the SignWriting from perspectives of students of Special Education. In the conclusion it is mentioned recommendations for special pedagogic practice.

An integral part of the master thesis is two appendixes – part translated German book by S. Wöhrmann and didactic materials to aids which can be used for teaching of the SignWriting in schools for hearing impairment.

LITERATURA

BLOOMFIELD, L. *Language*. New York : Holt, 1933.

ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda : přehled a slovníky*. Vyd. 3., dopl. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2001. 341 s. ISBN 8024601540.

FIKEJS, J. Proč psát jazyk? Znakový jazyk? *Unie*, 2007. Roč. XVI, č. 9-10, s. 17.

FIKEJS, J. *SignWriting – Číst a psát znakový jazyk*. *Info-Zpravodaj*, 2005, 13, č. 3, s. 22-23.

HRBÁČEK, J. *Úvod do studia jazyka*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 1999. 156 s. ISBN 8085899655.

HRUBÝ, Jaroslav. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. 1. vyd. Praha : Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1997. 235 s. ISBN 8072160060.

KLENKOVÁ, J. *Logopedie : narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2006. 224 s. ISBN 8024711109.

KOSINOVÁ, B. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina - kultura neslyšících*. 2., opr. vyd. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. 61 s. ISBN 978-80-87153-94-9.

KUCHAŘOVÁ, L. (ed.) *Jazyk neslyšících*. Praha : FF UK, 2005.

MACUROVÁ, A. *Dějiny výzkumu znakového jazyka u nás a v zahraničí*. 2., opr. vyd. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. 93 s. ISBN 978-80-87218-00-6.

MACUROVÁ, A. Proč a jak zapisovat znaky českého znakového jazyka. Poznámky k diskuzi. *Speciální pedagogika*, 1996. Roč. 6, č. 1, s. 5-19.

NOVÁK, M. Jazyk, který nelze zapsat a číst? *Unie*, 2005 Roč. XIV, č. 7-8, s. 20.

OKROUHLÍKOVÁ, L. *Notace - zápis českého znakového jazyka*. Vyd. 1. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. 133 s. ISBN 97880871539321.

PETRATUROVÁ, Ž. *Využití SignWritingu v České republice: bakalářská práce*. Brno : Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra speciální pedagogiky, 2011. 39 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Radka Horáková, Ph.D.

POTMĚŠIL, Miloň. *Všeobecný slovník českého znakového jazyka*. Vyd. 1. Praha : Fortuna, 2002. 494 s. ISBN 8071688002.

RENARD, M. – DELAPORTE, Y. *Aux origines de la langue des signes française*. Paris : Langue des Signes Edition Publication, 2004.

SAPIR, E. *Language: An Introduction of the Study of Speech*. New York : Hartcourt, Brace, 1921.

SERVUSOVÁ, J. *Kontrastivní lingvistika - český jazyk x český znakový jazyk*. 2., opr. vyd. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. 77 s. ISBN 978-80-87218-30-3.

SLÁNSKÁ BÍMOVÁ, P.; OKROUHLÍKOVÁ, L. *Rysy přirozených jazyků : český znakový jazyk jako přirozený jazyk ; Lexikografie : slovníky českého znakového jazyka*. 2., opr. vyd. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. 215 s. ISBN 9788087153918.

WÖHRMANN, S. *Handbuch zur GebärdenSchrift : Lehrbuch*. Hamburg : Verlag Birgit Jacobsen, 2005. 232 s. ISBN 3-9809004-2-8.

HYPertextové odkazy

Čeština v komunikaci neslyšících. [online]. [cit. 11.03.2012]. Dostupné na WWW: <<http://old.ucjtk.ff.cuni.cz/cnes/index.php?key=history>>.

FIKEJS, J. *Co je to SignWriting.* [online]. 2006. [cit. 09.02.2012]. Dostupný na WWW: <<http://ruce.cz/clanky/427-co-je-signwriting>>.

FIKEJS, J. *SignWriting – číst a psát znakový jazyk.* [online]. 2006. [cit. 10.02.2012]. Dostupné na WWW: <<http://ruce.cz/clanky/80-signwriting-cist-a-psat-znakovy-jazyk>>.

FIKEJS, J. *SignWriting a slovníky.* [online]. 2008. [cit. 20.02.2012]. Dostupné na WWW: <<http://ruce.cz/clanky/495-signwriting-a-slovníky>>.

FIKEJS, J. *SignWriting ve školách.* [online]. 2007. [cit. 09.02.2012]. Dostupné na WWW: <<http://ruce.cz/clanky/147-signwriting-ve-skolach>>.

Kulturní centrum Ruce. [online]. [cit. 09.10.2012]. Dostupné na WWW: <<http://kulturnicentrum.ruce.cz/>>.

Lessons in SignWriting. Video 1. [online]. [cit. 07.04.2012]. Dostupné na WWW: <<http://www.signwriting.org/video/swvideo1.html>>.

Lessons in SignWriting. Video 2. [online]. [cit. 07.04.2012]. Dostupné na WWW: <<http://www.signwriting.org/video/swvideo2.html>>.

REDLICH, K. *Co je to znakový jazyk, znakovaná čeština...* [online]. 2007. [cit. 15.02.2012]. Dostupné na WWW: <<http://ruce.cz/clanky/188-co-je-znakovy-jazyk-znakovana-cestina>>.

SignWriting - znakopis. [online]. [cit. 07.04.2012]. Dostupné na WWW: <<http://ruce.cz/znakopis>>.

SUTTON, V. *What is SignWriting?* [online]. [cit. 12.02.2012]. Dostupné na WWW: <<http://www.signwriting.org/about/what/>>.

Vesta dee Sauter. [online]. [cit. 01.02.2012]. Dostupné na WWW: <<http://www.cktjz.com/vesta-dee-sauter>>.

Zákon č. 155/1998 Sb. o znakové řeči. [online]. [cit. 05.02.2012]. Dostupné na WWW: <<http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb98155&cd=76&typ=r>>.

Zákon č. 384/2008 Sb. o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob. [online]. [cit. 03.02.2012]. Dostupné na WWW: <<http://ruce.cz/clanky/506-zakon-o-komunikacnich-systemech-neslysicich-a-nedoslychavych-osob>>.

SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK

Obr. 1: Ukázka ve znakované češtině

Obr. 2: Ukázka ve znakovém jazyce

Obr. 3: Znakovací prostor

Obr. 4: Obrázky znaků podle Joséphine Brouland

Obr. 5: Příklad transkripce glosami

Obr. 6: Fotografie znaku „znak“ doprovázená slovním popisem

Obr. 7: Ukázka zápisu znaku OHENĚ v HamNoSys

Obr. 8: Ukázka notačního systému Aleny Macurové

Obr. 9: Ukázka notačního systému Karla Beneše

Obr. 10: Země, ve kterých se SignWriting používá

Obr. 11: Ukázka zápisu v SignWritingu

Tab. 1: Manuální a nemanuální složky znakového jazyka

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Otázky k rozhovorům

Příloha č. 2: Ukázka z překladu německé knihy Stefana Wöhrmanna

Příloha č. 3: Ukázka ze sbírky didaktických materiálů - podkladů k pomůckám pro rozvíjení komunikačních dovedností za pomoci SignWritingu

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Otázky k rozhovorům

Neslyšící

1. Kolik je Vám let?

.....

2. V jakém věku u Vás došlo ke sluchové ztrátě?

a) Jsem neslyšící od narození

b) Ztráta sluchu nastala v prelingválním období (do 6 let věku)

c) Ztráta sluchu nastala v postlingválním období (od 6 let věku)

3. Vaši rodiče jsou:

a) slyšící

b) neslyšící

4. Navštěvoval/a jste školu pro sluchově postižené?

ANO – NE

5. Pokud ne, kde jste se naučil/a znakový jazyk?

.....

6. Víte, co to je SignWriting?

.....

7. Ovládáte SignWriting?

ANO/NE

8. Myslíte si, že SignWriting je obtížný?

ANO/NE

9. Kdy a kde jste se poprvé setkal/a se SignWritingem?

.....

10. Využíváte SignWriting k zápisům znakového jazyka?

ANO/NE

11. Pokud ano, v jakých oblastech?

.....

12. Myslíte si, že by se Vám mohl SignWriting k něčemu hodit?

.....

13. Využíváte ještě jiný způsob zápisu znakového jazyka kromě SingWritingu?
Jaký?

.....

14. Myslíte si, že je SignWriting důležitý? Pro koho?

.....

15. Myslíte si, že je v České republice znakopis rozšířen? Proč?

.....

Student českého znakového jazyka

1. Kolik je Vám let?

.....

2. V jaké organizaci navštěvujete (navštěvoval/a) jste kurz znakového jazyka?

.....

3. Jak dlouho se učíte český znakový jazyk (který modul navštěvujete)?

.....

4. Ovládáte SignWriting?

ANO/NE

5. Myslíte si, že SignWriting je obtížný?

ANO/NE

6. Kdy a kde jste se poprvé setkal/a se SignWritingem?

.....

7. Jakým způsobem jste si zapisoval/a nově naučené znaky, když jste ještě neznal/a SignWriting?

.....

8. Uvítal/a byste možnost výuky SignWritingu (např. kdyby byla výuka v kurzu znakového jazyka rozšířena o výuku SignWritingu)?

ANO/NE

9. Využíváte nyní SignWriting k zápisu nových znaků, naučených v kurzu?

ANO/NE

10. Co se vám na SignWritingu líbí/nelíbí?

.....

11. Myslíte si, že při vašem studiu znakového jazyka by mohl být SignWriting nějak prospěšný? Jak?

.....

12. Myslíte si, že je v České republice znakopis rozšířen? Proč?

.....

Student speciální pedagogiky

1. Kolik je Vám let?

.....

2. Učíte se český znakový jazyk? Jak dlouho?

.....

3. Ovládáte SignWriting?

ANO/NE

4. Myslíte si, že SignWriting je obtížný?

ANO/NE

5. Kdy a kde jste se poprvé setkal/a se SignWritingem?

.....

6. Myslíte si, že je pro neslyšící děti vhodné, aby se učily SignWriting? Proč?

.....

7. Využil/a byste SignWriting při výuce neslyšících dětí?

ANO/NE

8. Pokud ano, jakým způsobem (hry, aktivity,...)?

.....

9. Od jakého věku je podle Vás dobré, aby si neslyšící dítě SignWriting osvojilo?

.....

10. Co se vám na SignWritingu líbí/nelíbí?

.....

11. Pro co by mohl být SignWriting podle Vás dobrý?

.....

12. Myslíte si, že je v České republice znakovis rozšířen? Proč?

.....

Lektor českého znakového jazyka

1. Kolik je Vám let?

.....

2. Pro jakou organizaci pracujete?

.....

3. Jak dlouho jste lektorem?

.....

4. Ovládáte SignWriting?

ANO/NE

5. Pokud ano, kdy a kde jste se poprvé setkal/a se SignWritingem?

.....

6. Myslíte si, že SignWriting je obtížný?

ANO/NE

7. Víte, jakým způsobem si nyní zapisují Vaši studenti nově naučené znaky?

.....

8. Používáte SignWriting při výuce znakového jazyka?

ANO/NE

9. Používáte při výuce jiný způsob zápisu znakového jazyka?

ANO/NE

10. Využil/a byste SignWriting při Vaší výuce znakového jazyka, kdyby Vám byly k dispozici kvalitní materiály?

ANO/NE

11. Uvítal/a byste možnost spolupráce se člověkem, který by naučil Vaše studenty SignWriting?

ANO/NE

12. Co se vám na SignWritingu líbí/nelíbí?

.....

13. Myslíte si, že je v České republice znakopis rozšířen? Proč?

.....

Učitel/ka neslyšících žáků

1. Kolik je Vám let?

.....

2. V jaké škole pracujete?

.....

3. Jak dlouho jste učitelem pro neslyšící žáky?

.....

4. Jste neslyšící?

ANO/NE

5. Ovládáte SignWriting?

ANO/NE/ČÁSTEČNĚ

6. Pokud ano, kdy a kde jste se poprvé setkal/a se SignWritingem?

.....

7. Myslíte si, že SignWriting je obtížný?

a) Pro Vás ANO/NE

b) Pro Vaše žáky ANO/NE

8. Víte, jakým způsobem si nyní zapisují Vaši žáci své poznámky? Jak?

.....

9. Používáte (použil/a jste někdy) SignWriting při výuce znakového jazyka nebo u jiných předmětů? Jak?

ANO/NE.....

10. Využil/a byste SignWriting při Vaší výuce, kdyby Vám byly k dispozici kvalitní materiály?

ANO/NE

11. Uvítal/a byste možnost spolupráce se člověkem, který by naučil Vaše žáky SignWriting?

ANO/NE

12. Co se vám na SignWritingu líbí/nelíbí?

.....

13. K čemu by mohl být SignWriting pro Vás a Vaše žáky dobrý?

.....

14. Myslíte si, že je v České republice znakopis rozšířen? Proč?

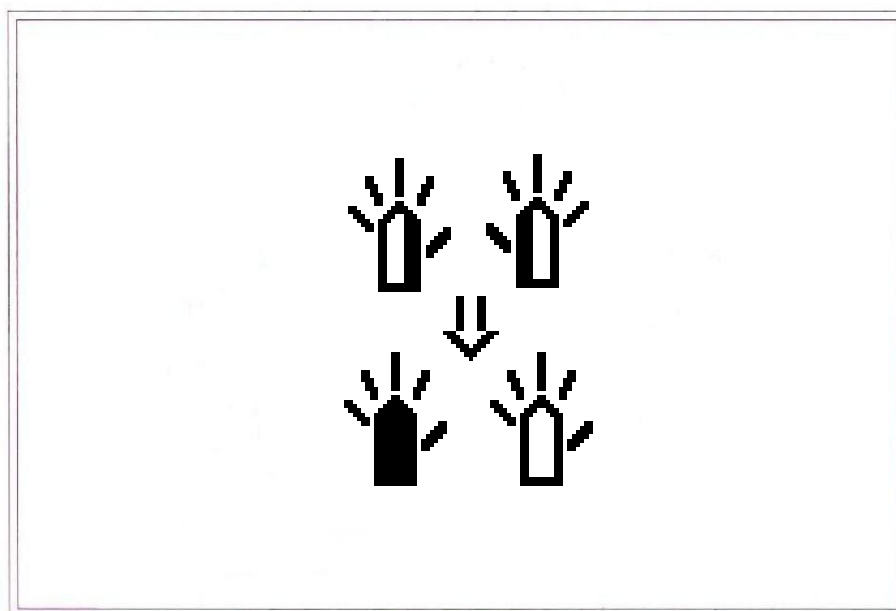
.....

Stefan Wöhrmann

Příručka

k

SignWritingu

Učebnice

Příručka k SignWritingu

Překlad z německého originálu Stefana Wöhrmanna a úprava pro český znakový jazyk

Překlad: Bc. Jana Padělková

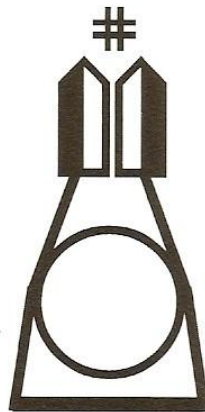
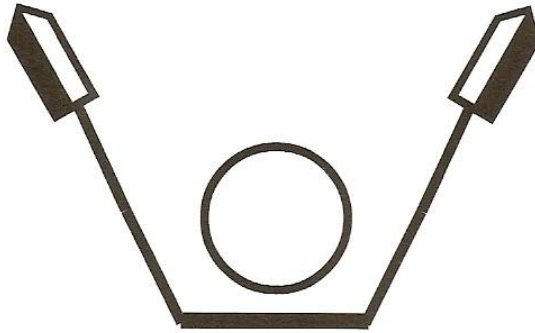
Korektura překladu: PhDr. Lenka Hricová, Ph.D

Ilustrace: Stefan Wöhrmann

Obsah

Předmluva.....	5
Kapitola 1	
Receptivní a expresivní úhel pohledu.....	11
Kapitola 2	
Znázornění tvaru ruky, znázornění prstů.....	15
Kapitola 3	
Poloha ruky, pozice ruky, orientace ruky.....	23
Kapitola 4	
Hlava, kontakt formou jednoduchého doteku, pozice ruky, cvičení zápisu.....	33
Kapitola 5	
Vertikální („rovina umývání oken“) a horizontální („rovina psacího stolu“) rovina, postavení ruky v obou rovinách.....	45
Kapitola 6	
Tvary ruky a jejich symboly.....	63
Kapitola 7	
Šipky znázorňující pohyb, hroty šipek, ramena, boky, kontakt formou letmého (krátkého) a stálého (trvalého) tření.....	85
Kapitola 8	
Pohled z ptačí perspektivy, šipky pro pohyb, obočí, oči.....	93
Kapitola 9	
Kontakt formou držení, směr pohledu, uši, tváře, nos, vlasy.....	115
Kapitola 10	
Znázornění tvaru úst pro vyjádření hlásek (mluvní komponenty) v SignWritingu.....	127

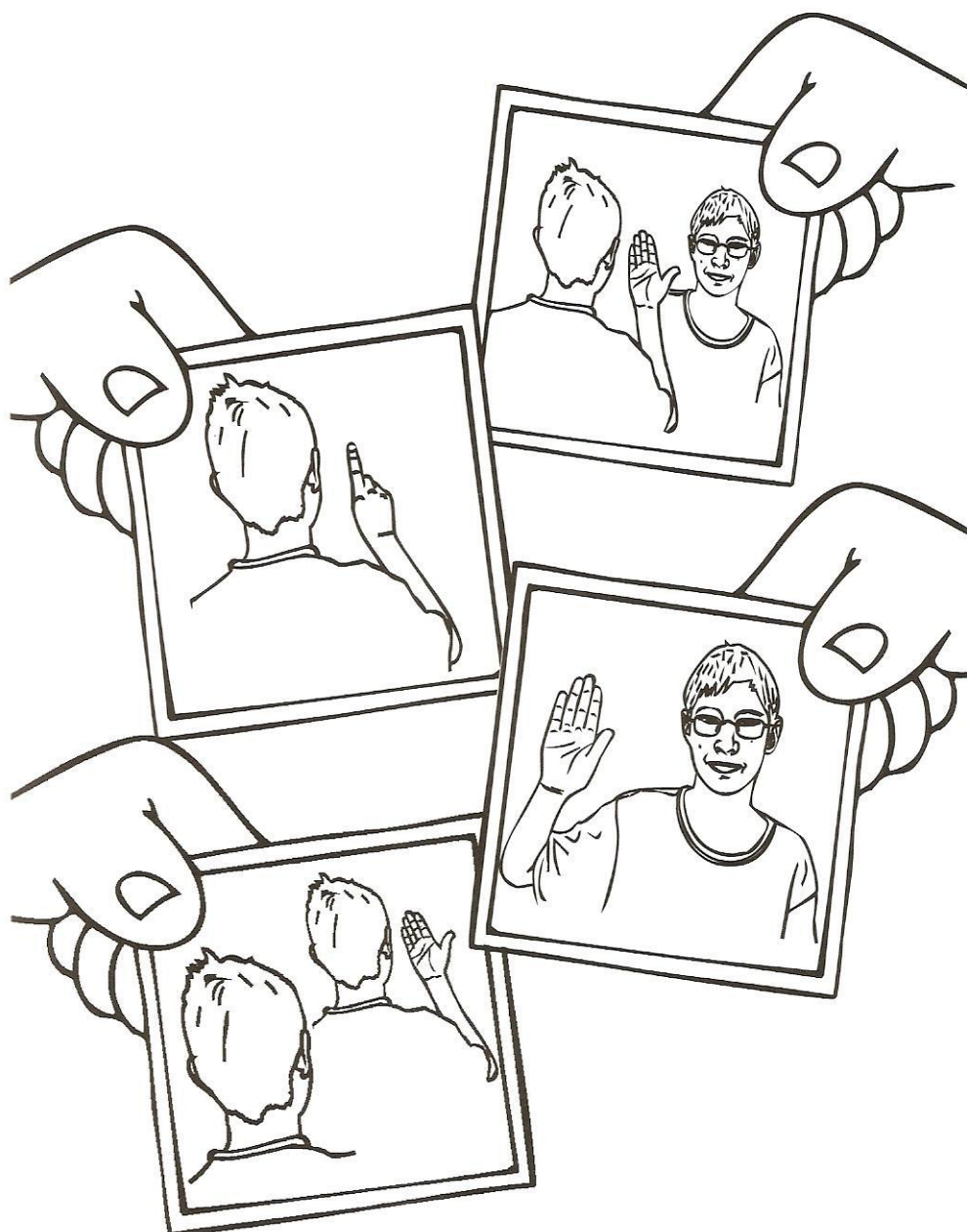
Kapitola 11	
Zápis mimiky (orální komponenty), pohyby hlavou.....	137
Kapitola 12	
Krk, interpunkční znaménka, kontakt formou úderu, dynamika.....	145
Kapitola 13	
Týl, propojený kontakt, kruhový pohyb.....	151
Kapitola 14	
Pohyby zápěstí.....	159
Kapitola 15	
Zápis otáčení v předloktí.....	175
Kapitola 16	
Pohyby a pozice ruky v diagonálních rovinách.....	185
Kapitola 17	
Pohyby prstů.....	197
Kapitola 18	
Piktogramy nebo zápisy znaků? Výhled do budoucna a závěrečné slovo.....	205
Kapitola 19	
Shrnutí.....	213

Připravit ke startu – pozor – teď!

Receptivní úhel pohledu

Expresivní úhel pohledu

Receptivní úhel pohledu

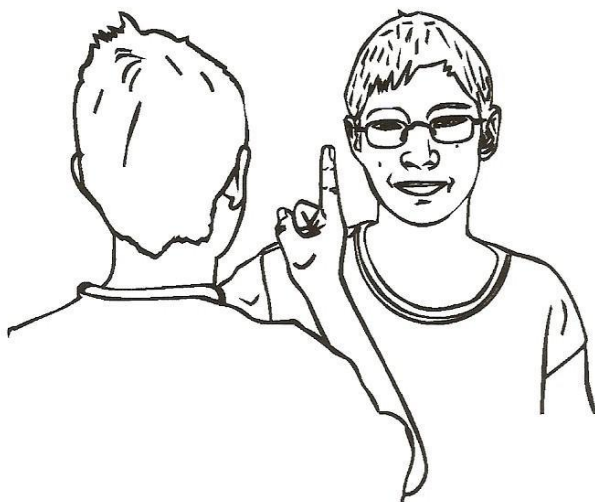
Když stojíme naproti komunikačnímu partnerovi, vidíme jeho ruce z naší perspektivy. Pravá ruka znakujícího se objevuje na naší levé straně. Když se díváme na dlaň, znakující vidí hřbet své ruky.

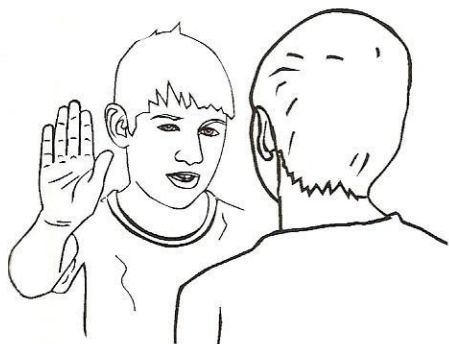
Tato perspektiva se nazývá „receptivní úhel pohledu“. Promluvu ve znakovém jazyce vnímáme v roli pozorovatele/příjemce.

Expresivní úhel pohledu

Když stojíme naproti komunikačnímu partnerovi, vidíme naše vlastní ruce z naší perspektivy. Pravá ruka se objevuje na naší straně. Když se díváme na svou dlaň, vidí komunikační partner naproti nám hřbet naší ruky.

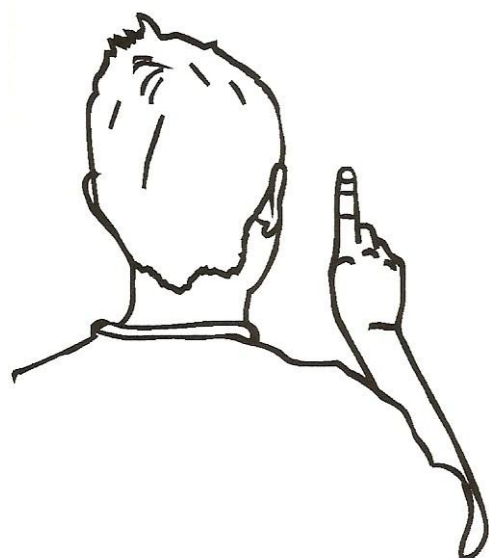

Tato perspektiva se nazývá „expresivní úhel pohledu“. Promluvu ve znakovém jazyce vnímáme v roli přednášející osoby.

Který úhel pohledu bychom měli zvolit při čtení a psaní znakového jazyka?

Měli bychom SignWriting číst a psát z pohledu pozorovatele (receptivní úhel pohledu)...

...nebo z pohledu znakujícího?

V dnešní době* píšeme a čteme SignWriting z expresivního úhlu pohledu.

*Zpočátku se SignWriting Valerie Sutton zapisoval a četl z receptivního úhlu pohledu.

Díváme se tedy při znakování sami na sebe.

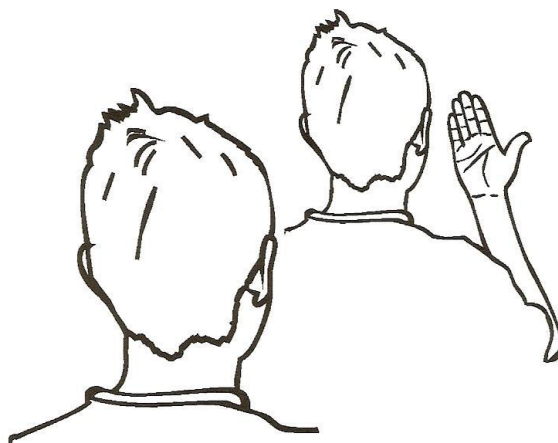
Člověk si jednoduše musí jen představit, že všechny zapsané znaky sám ukázal. Díváme se na ně tedy vždy z vlastní perspektivy. Stojíme jako by za námi samými a sledujeme tak, co děláme.

Jak se v SignWritingu popíše, co dělají při znakování ruce, hlava, obličej, ramena?

K tomu Valerie Suttonová promyslela velmi názorný a dobře pochopitelný systém s velmi jednoduchým značením: Čtenář se nemusí namáhavě učit významy mnoha symbolů. Mnohé symboly se dají jednoduše odvodit, když člověk porozumí základním principům.

Expresivní úhel pohledu

Obrázek objasňuje expresivní úhel pohledu.

SignWriting čteme a píšeme z vlastního úhlu pohledu. Díváme se prakticky zezadu skrze naši hlavu na svůj obličej a svoje ruce.

Příloha č. 3: Ukázka ze sbírky didaktických materiálů - podkladů k pomůckám pro rozvíjení komunikačních dovedností za pomoci SignWritingu

Pomůcky vytvářeli na konkrétní zadání vedoucí diplomové práce studenti oboru Speciální pedagogika v letech 2010 a 2011. Studenti se řídili podle přesně daných pokynů a didaktický materiál zpracovávali do (vedoucí práce) předepsané a vyhotovené osnovy. Materiály byly do sbírky zařazeny s předchozím vědomím a se svolením studentů. U každého didaktického podkladu je uvedeno jméno autora – studenta. Pro potřeby sbírky byly studentské práce zkorigovány a upraveny, zejména zápisy v SignWritingu (tak, aby byly pokud možno správné). Sbíрка materiálů může sloužit jako inspirace pro využití při výuce dětí se sluchovým postižením a při rozvíjení jejich komunikačních dovedností (nejen) ve znakovém jazyce. Kompletní sbírka je jako samostatná příloha k dispozici u autorky a vedoucí diplomové práce. V případě zájmu je prosím kontaktujte 251265@mail.muni.cz nebo 79581@mail.muni.cz.

Pomůcka č. 1: Hra s písmeny a slovy

Určeno pro rozvoj: Zrakové percepce, paměti, znakového jazyka, motorické schopnosti – jemná motorika, analýzy slov, rozvoj slovní zásoby.

Způsob práce: individuální x párová

Popis pomůcky: Kartičky jsou vyrobené se suchým zipem na 3 podložkách a žák má za úkol vybrat správné písmeno (A, B, C, D atd.), k němu vybrat znak v SignWritingu, potom k němu vybrat obrázek začínající na danou hlásku a posledním úkolem je vybrat slovo, začínající danou hláskou a najít správný znak v SignWritingu

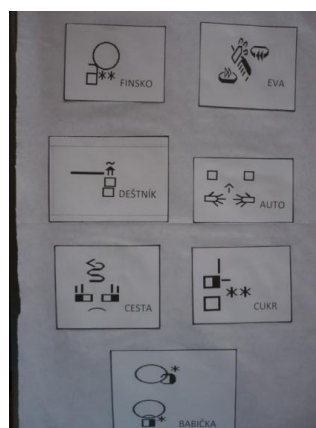
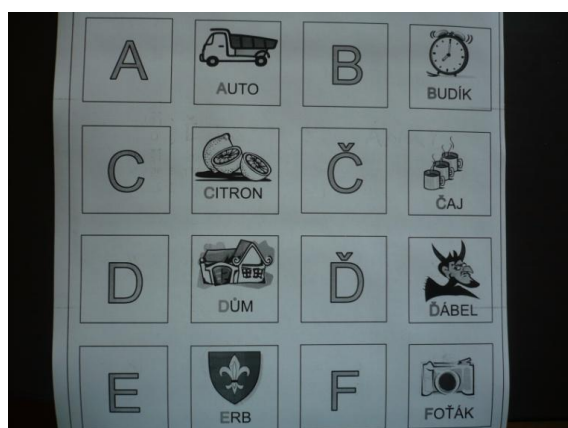
Materiál: suchý zip, tvrdý papír, barevný papír

Výroba pomůcky: Na tvrdý papír si vyrobíme kartičky s abecedou, další kartičky vyrobíme s obrázky k písmenu (např. B – babička, brouk, budík atd.) a na poslední kartičku si vyrobíme už slova začínající na dané hlásky a nim znak v SignWritingu.

Stručný popis aktivity s pomůckou: Kartičky jsou na suchý zip a dítě si vytváří sloupečky, kde vyskládá hlásku, obrázek k hlásce a slovo v SignWritingu.

Inspirace: Hlásky v SignWritingu jsem si vyrobila sama na stránkách <http://signbank.org/>, obrázky jsem čerpala z webových stránek pro děti.

Autor: Barbora Ballová, 209832@mail.muni.cz

Pomůcka č. 2: Barvy duhy

Určeno pro rozvoj: Zrakové percepcce a zapamatování symbolů SignWritingu (návčik barev v SignWritingu pomocí zrakové kontroly).

Způsob práce: individuální

Popis pomůcky: Zalaminátovaný obrázek duhy formátu A4 se sedmi kartičkami barev duhy, na kterých jsou uvedeny barvy pomocí symbolů signwritingu.

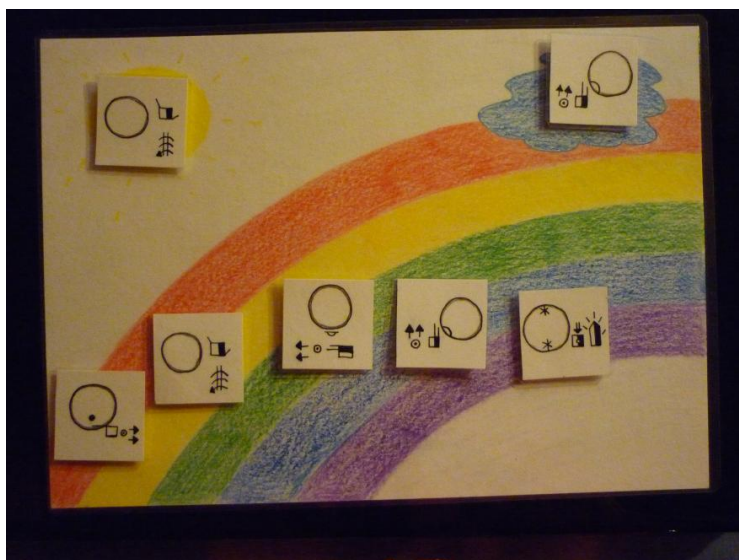
Materiál: papír A4, pastelky, tvrdý papír, laminátovací fólie, suchý zip.

Výroba pomůcky: Na papír formátu A4 nakreslíme duhu (je možno obrázek doplnit sluníčkem a mráčky), papír zalaminátujeme. Na malé čtverečky z tvrdého papíru napíšeme jednotlivé barvy duhy v SignWritingu. Tyto kartičky taktéž zalaminátujeme a poté opatříme suchým zipem, stejně jako barevné pruhy duhy (případně i sluníčko a mráčky).

Stručný popis aktivity s pomůckou: Dítě přikládá kartičky, na níž jsou napsané barvy v SignWritingu na jednotlivé barevné pruhy duhy. Využít může i barvu sluníčka a mráčku. Díky tomu dochází k zapamatování a většímu osvojení symbolů barev v SignWritingu.

Inspirace: vlastní nápad

Autor: Andrea Dittrichová, a.dittrichova@seznam.cz

Pomůcka č. 3: Oblékáme opici parádnici

Určeno pro rozvoj: Návuk SignWritingu, znakového jazyka, jemné motoriky, zrakové percepce.

Způsob práce: individuální nebo párová

Popis pomůcky: Vystřihovánka – papírová opička a k ní různé šatičky, které se jí „zaháknutím“ dají obléci, oboustranné kartičky – z jedné strany je obrázek znaku a na druhé straně je znak v SignWritingu, provázek (jako šňůra na prádlo), kolíčky.

Materiál: Tvrdý papír/karton na namalování postavičky a oblečení (můžeme též koupit v hračkářství a vystříhat), oboustranné kartičky s obrázky znaků a zobrazení znaků v SignWritingu, šňůra na prádlo, kolíčky.

Výroba pomůcky: Namalujeme opičku/panenku a oblečky, vystříháme, vyrobíme kartičky – z jedné strany nalepíme obrázky znaků a na druhou stranu znak v SignWritingu.

Stručný popis aktivity s pomůckou: Vezmeme si opičku a chceme ji obléci. Na šňůře na prádlo visí kolíčkama přidělané oblečení. Dítě si vybere libovolný obleček, sundá kolíček, vezme si ho ze šňůry a obleče do něj opičku, (hlasitě nebo bezhlasně může obleček pojmenovat, pokud v nějaké míře užívá mluvenou řeč), ukáže znak a zkusí k oblečku přiřadit kartičku, která zobrazuje znak v SignWritingu.

Inspirace: vlastní nápad

Autor: Michaela Doušková, 209936@mail.muni.cz

